

Šindelář, Bedřich

Slezská otázka na mírovém kongresu vestfálském 1643-1648

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1961, vol. 10, iss. C8, pp. [266]-295

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101854>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEDŘICH ŠINDELÁŘ (Brno)

SLEZSKÁ OTÁZKA NA MÍROVÉM KONGRESU VESTFÁLSKÉM 1643—1648

Na základě mírové smlouvy uzavřené mezi císařem a Švédskem v Osnabrúcku 24. října 1648, jež byla součástí tzv. vestfálského míru, byly zmařeny v jádře naděje exulantů z Čech a Moravy na návrat do vlasti za přijatelných podmínek. Naproti tomu slezským evangelíkům, obzvláště z tzv. nedědičných knížectví, bylo uvedenou mírovou smlouvou, ve srovnání s Čechami a Moravou, zaručeno privilegované postavení odpovídající zhruba předbělohorským poměrům a dále tak řečeným dědičným knížectvím ve Slezsku dostalo se alespoň některých menších úlev, kterými se Čechy s Moravou nemohly pochlubit. Je úkolem dalších vývodů tohoto příspěvku pokusit se osvětlit, jaké příčiny vedly k tak rozdílnému vyřešení české a slezské otázky na mírovém kongresu vestfálském.¹

Především je nutno zdůraznit, že slezským stavům se již dávno před zahájením mírového kongresu vestfálského dostalo separátních slavnostních záruk a ujištění, při jejichž sjednání připadla zvláštní a nemálo významná úloha saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I., a jež byly nadto dokonce ještě schváleny samotným císařem Ferdinandem II.

V souvislosti s tím je zapotřebí v první řadě upozornit na tzv. drážďanský akord, který na slezskou žádost uzavřel saský kurfiřt Jan Jiří I. jménem císařovým se slezskými stavy v Drážďanech 28. února 1621 a dosáhl tak po bělohorské porážce narovnání mezi vzbuřeneckými Slezany a císařem.² Za náhradu 300 000 zl. ve prospěch císaře zaručoval Jan Jiří slezským evangelickým stavům jménem Ferdinanda II. zachování všech jejich předbělohorských výsad. Uvedené mírné podmínky, které velmi kontrastují s vývojem v ostatních zemích koruny české, vyplynuly nepochybně v důsledku toho, že Slezané měli i po porážce českých stavů na Bílé hoře k dispozici poměrně silné a v jádře ještě nedotčené vojenské síly. Luterský saský kurfiřt zašel však jakožto císařův spojenec v drážďanském akordu dále nežli bylo Vídni milé, protože Jan Jiří se v něm prohlásil nejen za ručitele uvedené smlouvy, nýbrž zároveň i za ochránce náboženských svobod slezských luteránů. Kromě toho Ferdinand II. nebyl ve zmíněném akordu označen za „dědičného krále“, jak to reklamovali Habsburkové, nýbrž za „krále voleného“, což dávalo vlastně za pravdu koncepci české stavovské opozice, které se pak přidržovali i mluvčí české emigrace a obzvláště důrazně ji hájili v době zasedání mírového kongresu vestfálského.³ Ačkoli Ferdinand II. proti některým ustanovením drážďanského akordu protestoval, přece jen se dal nakonec pohnout k jeho ratifikaci, ježto musel uznat, že Slezané zůstali v boji v podstatě neporaženi a že se poddali císaři „z dobré vůle a z lásky k míru“.⁴

Ferdinand II. si však nemínil dát v budoucnu ujít příležitost k okleštění slezského výsadního postavení, které nemálo kontrastovalo s řaděním feudálně absolutistické

katolické reakce v Čechách a na Moravě, kde pak vydání Obnoveného zřízení zemského legalizovalo tamní násilně prosazené reakční přeměny. Císař pak využil toho, že slezská knížectví Lehnice, Olešnice, Břeh a Vratislav se spojila — v první řadě pod dojmem nabádavé saské agitace — v letech 1633—1635 po boku Saska, Braniborska a Švédska proti císaři,⁵ aby si mohl v pražském míru z roku 1635 vyříditi své účty se Slezskem. Na základě tzv. vedlejšího recesu k pražskému míru z 30. května 1635 byla ustanovena někdejšího dráždanského akordu okleštěna natolik, že se měla napříště vztahovat pouze na části Slezska, které nepodléhaly bezprostředně královské komoře a nebyly tudíž pod přímým panstvím císařovým.⁶ Pouze území Václava knížete minstrberského, třebaže podléhalo přímo královské komoře, dosáhlo amnestie za to, že kníže zachoval císaři v uvedené době věrnost. Na ostatním území slezském vyhradil si císař v uvedeném míru volnost jednání a tedy i právo reformovat (jus reformandi). Postižení slezští stavové, vystaveni hned poté protireformačnímu násilí, protestovali co nejrozhodněji proti řečenému ustanovení pražského míru a dovolávali se při tom dráždanského akordu. Jejich protest však císař stroze odmítl, třebaže slezští stavové v té věci získali přímluvce v polském králi Vladislavovi IV.⁷ Císař stál v tomto případě pevně za zásadou, kterou jeho vyjednaváči vyslovili saským delegátům v Litoměřicích ještě za přípravných jednání, jež předcházela pražskému míru. Tehdy totiž císařův mluvčí velmi energicky prohlásil, že „císař nikdy nestrpí evangelické náboženství v dědičných zemích“.⁸ Je zapotřebí v souvislosti s tím hned zdůraznit, že císařská diplomacie řečenou zásadu soustavně, neoblomně a přímo až zoufale hájila na pozdějším mírovém kongresu vestfálském.

Proradný saský kurfiřt, který pražským mírem zradil Švédy a jejich spojence, dopustil se mezi jiným zároveň i zrady na slezských evangelických stavech, které před tím potouchle popichoval k boji proti císaři. Za naznačené dílo zrady na evangelické věci, které kurfiřtovi vyneslo v některých evangelických kruzích velmi ostrou kritiku,⁹ získal Jan Jiří od císaře pražským mírem trvale Lužici, někdejší hospodářsky cenné území, jež od časů Lucemburků bylo nedělitelnou součástí koruny české a jehož města Zhořelec a Žitava vynikala rušným obchodem s plátnem.¹⁰

Od dob pražského míru stal se luterský saský kurfiřt opět jedním z nejvěrnějších a nejspolehlivějších spojenců císařových. Konec konců Jan Jiří I. tu navazoval na politickou linii svých předků, kteří již od konce 16. století spatřovali hlavní smysl saské „zahraniční“ politiky v úzké spolupráci s Habsburky, jakož i v nutnosti plně se opírat o císaře.¹¹ V důsledku takové koncepce se kurfiřtské Sasko čím dále tím více vzdalovalo od politiky ostatních říšských evangelických stavů, především pak se nezadržitelně odcizovalo jejich protihabsburskému opozičnímu centru, reprezentovanému kalvínskými stavy. Je třeba připomenout, že saská politika usnadnila Habsburkům jejich postavení již před českým stavovským povstáním tím, že vydatně pomohla zabránit tomu, aby se mohla vytvořit dostatečně silná a pevná evangelická koalice proti nastupující evropské katolické reakci vedené Habsburky. V době českého povstání Sasko pak dokonce vpadlo bojující stavovského opozici do zad a spojilo se s císařem. Od tradiční prohabsburské politiky se odchýlil saský kurfiřt pouze na několik málo let po vydání restitučního ediktu (1629), kdy se stal z obavy před možnou ztrátou sekularizovaných církevních území pouze dočasným spojencem Švédska. Avšak od uzavření pražského míru se kurfiřt opět vrátil k tradiční již politice, která od konce 16. století byla pro krátkozrakost hlavních představitelů saské vládnoucí třídy odsouzena k málo čestné úloze pouhého protestantského přívěšku na katolické politice císařsko-španělského reakčního tábora. Možno říci, že luterán Jan Jiří I. prokázal za třicetileté války katolickému císaři mnohdy daleko

cennější služby, nežli leckterý katolický spojenec. A lze k tomu dodat, že saský kurfiřt svou osudnou politikou přispěl v nemalé míře kromě dalších také k tomu, že náš lid se stal nakonec kořistí a obětí nenáviděného režimu Temna nastoleného Habsburky.

Jestliže z hlediska mocenských aspirací znamenal pražský mír pro císaře nesporný vrchol v celém jeho snažení za třicetileté války, pak běh dalších událostí na bojištích i v politice přinesl neklamný pokles a úpadek autority císařského tábora. Čím byly císařovy neúspěchy v uvedené době zřejmější, tím výrazněji stoupaly naděje všech, jimž bylo Habsburky jakýmkoli způsobem ublíženo a ukrivděno. Mezi ně se kromě exulantů z Čech a Moravy počítali i slezští evangeličtí stavové z dědičných knížectví, kteří nebyli naprosto spokojeni s tím, jak vedlejší reces k pražskému míru okleštil jejich stará práva. Nepřestávali se proto dovolávat někdejších ustanovení drážďanského akordu z r. 1621, který byl pro ně poměrně velmi příznivý. Vzhledem k tomu, že uvedenou smlouvu sjednal jménem císařovým se slezskými stavy saský kurfiřt, který se v ní zároveň prohlásil za ručitele a ochránce slezských svobod, připomínali slezští evangeličtí stavové Janu Jiřímu jeho závazek vůči Slezsku dosti často. Při tom jej jakožto svého patrona a zároveň jako císařova spojence žádali, aby se postaral o obnovení poměrů ve Slezsku ke stavu, jaký zaručoval drážďanský akord. A skutečně, saský kurfiřt se cítil až do konce války Slezsku morálně zavázán z titulu uvedeného akordu, který císařovým jménem uzavřel. Jan Jiří chtěl tak svým úsilím za obnovení slezských svobod zprovodit zároveň ze světa výtky činěné mu z některých evangelických kruhů za to, že zradil své chráněnce — slezské evangelíky — v pražském míru.

Z výše uvedených pohnutek se zástupci saského kurfiřta, ještě v době před zahájením mírového kongresu, přimlouvali na sjezdu německých kurfiřtů konaném počátkem roku 1640 v Norimberce¹² za to, aby pro Slezsko byla obnovena zase platnost drážďanského akordu. Třebaže se jim v uvedené věci dostalo podpory i od ostatních evangelických zástupců, odmítli katoličtí delegáti řečený požadavek nakonec poukazem na to, že císař uplatňuje nárok na „jus reformandi“ ve svých dědičných državách stejně jako jiný říšský kníže.¹³

I když slezští evangeličtí stavové nedosáhli do otevření mírového kongresu žádných ústupků na císaři, tu přece jen jejich vyhlídky do budoucna se ve srovnání s exulanty z Čech a Moravy jevíly relativně o něco příznivěji. To proto, že slezští evangelíci měli ve své při oporu ve dvou dokumentech stvrzených podpisem Ferdinanda II., totiž v drážďanském akordu a v pražském míru, které jim skýtaly tu větší a přijatelnější, tam opět menší a méně žádoucí oporu a východisko k nastávajícím mírovým jednáním. Naproti tomu jejich souvěrci z Čech a Moravy byli po té stránce fondováni mnohem skrovněji a proto splnění jejich nadějí záleželo více méně na tom, zda se švédským vojskům podaří silou zbraní vynutit na císaři restituci českých exulantů a zrušit reakční pobělohorský režim v zemích koruny české. V případě totální porážky císařovy nezáleželo tolik na předechozích ujednáních z císařské strany. Avšak vzhledem k tomu, že Švédové nakonec nemohli tak pronikavého vojenského úspěchu dosáhnout a museli přistoupit ke kompromisnímu řešení, nabyla pak předechozí písemná ujednání ohledně Slezska zvláštní důležitosti.

* * *

Pod tlakem lidových mas, deptaných a vyčerpaných až na pokraj možnosti dlouholetými válečnými hrůzami a útrapami, byly obě bojující strany posléze přinuceny sáhnout ke svolání mírového kongresu do vestfálských měst Münsteru, který

se stal sídlem katolických delegací, a do Osnabrückeru, který opět soustřeďoval evangelické zástupce. První delegace přijížděly na kongres od druhé poloviny roku 1643 a další za nimi váhavě následovaly, takže vlastní jednání o mír se rozproudila teprve roku 1645.¹⁴

A právě v době, kdy jednání o mír na kongresu začínala nabývat konkrétnějších forem, sepsal v roce 1645 slezský básník Daniel Czepko pamětní spis. V něm se snažil císaře a jeho rádce přesvědčit o tom, že knížectví svídnickému a javorskému je třeba vrátit jejich někdejší náboženskou svobodu.¹⁵ Pozoruhodný je tu zejména autorův způsob argumentace. On totiž neklade důraz na iracionální náboženská hlediska, jak tomu bylo v jeho době ještě převážně zvykem, nýbrž navrhuje zachování náboženské svobody v prvé řadě z důvodů materiálních. Poukazuje totiž na to, že nutným důsledkem protireformace je útek obyvatelstva z knížectví, který přináší prakticky zemi zvýšení hospodářských nesnází. Zdá se, že pro místy až příliš ostrý tón se uvedený memoriál císaři do rukou vůbec nedostal, přestože mu byl výslovně adresován.¹⁶

Czepkův pamětní spis spadá časově v jedno s vystoupením českého lékaře a exulanta Ondřeje Habervešla z Habernfeldu, který vydal v roce 1645 v nizozemském Leydenu knihu *Bellum bohemicum* a kromě toho polemický spisek *Ad exceptiones contra Bohemos responsio*.¹⁷ Obě díla byla vášnivou obranou snah české emigrace proti Habsburkům a snažila se v době zasedání mírového kongresu vestfálského získat evropskou evangelickou veřejnost pro podporu české exulantské věci.

Je příznačné, že jakmile se od roku 1645 intenzivněji rozběhla na mírovém kongresu vyjednávání, shledáváme o Slezsku — a to na rozdíl od Čech a Moravy —, že se nezfídka stává předmětem choutek různých mocností, které pro sebe reklamují odstoupení buď celého Slezska anebo alespoň některých jeho částí. Slezsko se tu má stát ve složité diplomatické hře různých evropských mocností jednou vnařidlem, po druhé zas prostředkem nátlaku k získání jiných výhod a po třetí dokonce platidlem při urovnávání rozporů a protikladů mezi jednotlivými účastníky tak složitého a zdoluhavého konfliktu, jakým byla třicetiletá válka. Bude úkolem následujících vývodů, aby blíže doložily a konkretizovaly výše naznačená zjištění.

Tak 18. listopadu 1645 intervenoval vedoucí delegace braniborského kurfiřta hrabě Wittgenstein u císařských diplomatů a dožadoval se vydání krnovského knížectví braniborskému kurfiřtovi Bedřichu Vilémovi.¹⁸ Tím, že císař odňal řečené knížectví provinivšímu se markraběti Janu Jiřímu a udělil je pak v léno Karlovi z Lichtnštejna, byl prý potrestán zároveň i „nevinný dědic“, totiž braniborský kurfiřt, jemuž prý mělo Krnovsko na základě dědického práva připadnout. Císařští zástupci tento požadavek ale odmítli s odůvodněním, že prý nepatří na mírový kongres.¹⁹ Za nějaký čas pak braniborský kurfiřt Bedřich Vilém nabídl císaři, že je ochoten přijmout výměnou za Krnovsko knížectví hlohovské, po případě i některé jiné knížectví ve Slezsku, jako Zahaňsko, Svídnicko a Javorsko nebo i Kladsko.²⁰

Daleko závažnější však bylo, když švédští diplomaté 7. ledna 1646 oznámili poprvé oficiálně i své územní požadavky. Tehdy kromě Pomořan, Wismaru, Brém, Kamminu a Verdenu požadovali dokonce i odstoupení Slezska ve prospěch švédské koruny.²¹ Jestliže hlavní švédské územní požadavky vztahující se na říšskoněmecké oblasti nenarazily u císařských na zásadnější odpor, pak naproti tomu požadavek, aby císař odstoupil Švédům Slezsko, byl přijat s krajním odporem a rozhodným odmítnutím.²² Není pochyb, že tento požadavek vyvolal přechodně i zklamání mezi českými exulanty. A to tím spíše, že nedávný švédský mírový návrh předložený

císařské straně na kongresu oficiálně 11. června 1645 požadoval všestranné obnovení českého království ke stavu z roku 1618.²³ Spojenec Švédů, pařížský dvůr, věděl již počátkem listopadu 1645, že Švédové chtějí mezi svými územními nároky, které až do té doby úzkostlivě tajili před německými evangelíky, uvést kromě požadavku Pomořan také Slezsko, při čemž však Švédové neměli v úmyslu získat Slezsko do trvalého vlastnictví, nýbrž chtěli je pouze dočasně jako zástavu k tomu, že císař splní podmínky sjednané mírovou smlouvou.²⁴ Konec konců Slezsko mělo pro švédské vedení války ve střední Evropě neobyčejně závažný význam strategický. Vždyť tehdejší poměrně rozsáhlé slezské území mělo nejen klíčové postavení při zajišťování týlového a zásobovacího spojení švédských vojsk operujících ve střední Evropě s nejdůležitějšími základnami na pobřeží Baltického moře — při čemž závažná úloha tu připadala řece Odře²⁵ —, nýbrž zároveň mělo posloužit v případě potřeby jako švédská operační základna jak proti Braniborsku, tak i proti Polsku,^{25a} ježto uvedené státy byly velmi znepokojeny švédským požadavkem Pomořan, proti kterému oba rozhořčeně protestovaly.²⁶ Na sklonku roku 1645 protestoval polský král Vladislav IV. kromě jiného i proti tomu, aby Slezsko změnilo svého majitele a upozornil zároveň na polská práva v knížectví opolském a ratibořském,²⁷ jež císař Ferdinand III. dal v roce 1645 polskému králi do zástavy.²⁸

Vzhledem k tomu, že požadavek odstoupení Slezska Švédsku vyvolal na mnoha stranách odpor a protože Švédové museli kromě toho brát i ohled na zájmy českých exulantů — mnozí z nich totiž sloužili ve švédské armádě na důležitých velitelských místech²⁹ a z tohoto titulu mohli vykonávat na švédská vládní místa účinný nátlak — uznala švédská odpovědná místa z uvedených příčin raději za vhodné již během druhé půle ledna 1646 ustupovat od uvedeného požadavku. Nato pak hlavní švédský zástupce na mírovém kongresu, Jan Oxenstierna, prohlásil ve druhé polovině dubna 1646 závazně vedoucímu císařskému delegátovi hraběti Trauttmansdorffovi, že Švédsko si nehodlá ponechat ani Slezsko ani kteroukoli jinou z císařových dědičných zemí.³⁰ Švédsko sáhlo ke zmíněnému prohlášení kromě jiného zejména proto, že v té době pokládalo pro sebe za nejzávažnější úkol vyřešení pomořanské otázky³¹ a v souvislosti s tím nechtělo uplatňováním nároků na Slezsko zbytečně zvyšovat podráždění jak u císaře, tak i zároveň u Braniborska a Polska.³²

Slezsko se však při projednávání pomořanské otázky na kongresu dostalo ještě nejednu na pořad. V návrzích různých delegací zastoupených v Múnsteru a Osnabrücku dostávalo se pak do málo zaavidníhodného postavení pouhého platidla v rámci mocenských „čachrů“ jednotlivých soupeřících feudálních států.

Tak Braniborsko připomnělo znova 5. března 1646 ústy hraběte Wittgensteina císařským delegátům, že trvá na odstoupení Krnovska a k tomu navíc ještě i vneslo požadavek ohledně dalšího slezského knížectví Krosna.³³ O měsíc později se švédský diplomat Johan Adler Salvius přimlouval u císařských za odstoupení Krnovska Braniborsku³⁴ a to zřejmě proto, aby Švédové takovým postupem poněkud uchlácholili pobouření braniborského kurfiřta Bedřicha Viléma nad hrozící ztrátou Pomořan ve prospěch Švédska, na něž kurfiřt tehdy rovněž uplatňoval houževnatě nárok. Nato pak v polovině května 1646 navrhli francouzští zástupci na kongresu, aby Braniborsko dostalo část Slezska náhradou za Pomořany.³⁵ Vzhledem k tomu, že vyjednávání o odstoupení Pomořan Švédsku naráželo na velmi silný odpor kurfiřta Bedřicha Viléma, sahali pak Švédové k nejrůznějším formám nátlaku. Proto švédský delegát Salvius žádal 29. srpna 1646, aby císař Švédům postoupil knížectví hlohovské a zaháňské.³⁶ Salvius pak řečený požadavek opakoval ještě 4. prosince téhož roku.³⁷

Braniborsku se v jeho odporu proti odstoupení Pomořan Švédsku dostalo v té době kromě jiného i podpory z polské strany. Vladislav IV. dal totiž v polovině září a nato i koncem listopadu 1646 obnovit u císařských zástupců svůj protest z předchozího roku proti tomu, aby Pomořany byly odstoupeny Švédsku. Polský král poukázal opětovně na to, jaké nebezpečí by hrozilo sousedním státům, kdyby Švédsko odstoupením Pomořan získalo „dominium maris Baltici“ a jak velké překážky by tu pak vyvstaly dalším obchodním stykům.³⁸

* * *

Velký zájem o řešení slezské otázky na mírovém kongresu projevoval saský kurfiřt Jan Jiří I. Ten již tehdy totiž nemohl plnit vzhledem k císaři úlohu spojence Habsburků ve zbrani proti Švédům. Pod dojmem vítězných tažení švédských generálů a pod tlakem lidových mas ve vlastní zemi deptaných válkou byl Jan Jiří přinucen uzavřít počátkem září 1645 nejprve krátkodobé příměří se Švédskem v Kötzschenbroda, které pak bylo 10. dubna 1646 prodlouženo v Eilenburgu až do konce války.³⁹ Ovšem uvedeným příměřím zdaleka ještě nepominula kurfiřtova nenávist ke Švédům. Jan Jiří zůstával nadále věrným nohsledem císařské politiky, třebaže příměřím byl vlastně odsouzen k úloze neutrála.

Na výslovné přání císařovo vyslal pak kurfiřt saský v dubnu 1646 své diplomatické zástupce na mírový kongres⁴⁰ a dal jim důrazný příkaz, aby na kongresu poskytli největší možnou podporu císařské politice. Nenávist saského kurfiřta ke Švédům zacházela až tak daleko, že zakázal svým diplomatickým zástupcům nejen přijmout direktorium (= předsednictví) říšských evangelických delegátů na kongresu, jež jim tam ihned po příchodu na kongres bylo nabídnuto, nýbrž Jan Jiří jim dokonce zakázal zúčastňovat se — až na některé nepatrné výjimky — oficiálních kongresových jednání v širším plénu, kde často docházelo k závažným rozhodnutím. A to vše jenom proto, aby kurfiřtovi delegáti na kongresu nemuseli poskytnout oficiální podporu švédské politice v Německu, se kterou tehdy šla — ať již dobrovolně anebo z přinucení — většina německých evangelických knížat⁴¹ a která byla kromě jiného i tak příznivě nakloněna tužbám a přáním českých exulantů. Vzhledem k tomu, co bylo výše naznačeno, byla saská delegace na mírovém kongresu odsouzena předem k neoficiálnímu a více méně jen k zákulisním jednáním a zásahům.

Zástupci české emigrace usazené v Sasku snažili se v té době velmi úsilovně získat na svou stranu saského kurfiřta, aby využil svých dobrých vztahů k císaři a zasadil se u něho za obnovení předválečných poměrů v zemích koruny české, jakož i za restituci našich exulantů. Jan Jiří však neměl chuti exponovat se u císaře za českou emigraci jako celek. K takovému postupu jej vedl nejen ohled na to, že císař Ferdinand III. nechťel ani slyšet o švédském a evangelickém požadavku restituce českých poměrů ke stavu z roku 1618 a dále nejen okolnost, že kurfiřt byl zapříisahým odpůrcem Švédů, nýbrž Jan Jiří tak postupoval především z té příčiny, že chtěl chránit svůj ohrožený materiální zájem. Důsledné provedení švédského požadavku restituce k roku 1618 by totiž bylo mělo nutně za následek, že saský kurfiřt byl musel vrátit české koruně hospodářský cenné území obojí Lužice, které mu bylo císařem přirčeno pražským mírem.⁴² Není proto divu, že sasští diplomaté se za exulanty z českých zemí přimluvívali u císařských zástupců na kongresu celkem jen velmi opatrně a to ještě jen ve třech případech, totiž 28. dubna, 9. června a 25. července 1646. Kurfiřtovi zástupci tehdy přednesli velmi poníženou prosbu, aby císař povolil zase v zemích koruny české vyznávání evangelického náboženství a při tom se ani v nejmenším

nezmínili o majetkové restituci exulantů anebo dokonce o obnovení českého státu v předběllohorských hranicích. V souvislosti s výše uvedeným je si třeba uvědomit, že hlavním posláním saských zástupců na mírovém kongresu bylo sloužit omezeným, partikularistickým a dynastickým zájmům kurfiřta Jana Jiřího, který je často maskoval nadnesenými, avšak planými frázemi o „drahé německé vlasti“ a o zájmech „svaté říše římské národa německého“. Naznačené výroky zmatly některé historiky a přivedly je pak k falešnému závěru, jako by kurfiřtské Sasko bylo tehdy předbojovníkem myšlenky boje za pevné a silné Německo; tito historikové zapomínali, že nikoli podle slov, ale podle činů teprve lze správně hodnotit.⁴³ Jan Jiří byl nadto přesvědčen, že své egoistické cíle může nejvýhodněji zabezpečit v první řadě přispěním císařovým. A třebaže měl k císařské politice v některých podružnějších podrobnostech jisté výhrady, přikázal Jan Jiří svým diplomatickým zástupcům na mírovém kongresu vestfálském, aby tam poskytli plnou podporu diplomacii císaře Ferdinanda III.

Nelze se proto divit tomu, že vyslanci saského kurfiřta Johannes Leuber a Johann Ernst Pistoris (Pistorius) se specializovali v první řadě na intervence za úzce dynastické zájmy kurfiřtovy. Pokud se tam také exponovali za širší otázky zajímavící celý evangelický tábor, přihlíželi jen velmi nepatrně — a to ještě víceméně jen formálně! — k zájmům exulantů z Čech a Moravy, ježto tu kromě jiného stála v cestě především komplikace s otázkou Lužice. Naproti tomu z prestižních důvodů — a nikoli bez postranních úmyslů! — se diplomaté saského kurfiřta nepoměrně více zasazovali u císařských za restituci Slezska.⁴⁴ Hlavnímu císařskému delegátovi Maxmiliánu hraběti Trauttmansdorffovi snažili se pak 25. července 1646 vysvětlit, že slezští stavové se prý stali v letech 1633—1635 spojenci Švédů proti císaři pouze z přinucení.⁴⁵ Proto prý Slezané nezasluhují, aby přišli o svá stará privilegia, jež jim byla potvrzena drážďanským akordem. Saský kurfiřt prý císaři doporučuje, aby raději obnovil někdejší svobody v celém Slezsku a nedával tak Švédům zbytečně záminku k dalšímu pokračování ve zhoubné válce. Při téže příležitosti saskí zástupci ještě protestovali proti zřízení jezuitské koleje na předměstí slezské Vratislavi, které byla pražským mírem mezi jiným garantována její stará náboženská privilegia. Trauttmansdorf na to odpověděl 14. srpna 1646 prohlášením, ve kterém se odvolával na nedávný reskript Ferdinanda III. z 12. července.⁴⁶ Císař prý si nedá nikým předpisovat, jak si má počínat ve svých dědičných zemích a že ve Slezsku budou při náboženské svobodě ponechána pouze ta knížectví, jež byla uvedena v pražském míru. Jinak si císař přeje, sdělil Trauttmansdorff, aby jej saský kurfiřt napříště ušetřil podobných intervencí.⁴⁷

Po tomto prohlášení zanechali vyslanci saského kurfiřta prakticky dalších intervencí u císařských zástupců ve prospěch exulantů z Čech a Moravy. V dalším období se pak saská diplomacie na kongresu omezila v jádře jen na úzce saské interesy a jen tu a tam přikročila též k příležitostným intervencím za slezské evangeliky, kteří v Janu Jiřím našli nakonec svého největšího orodovníka u císaře. Saský kurfiřt se totiž nepřestával od času drážďanského akordu považovat za patrona a garanta slezských svobod a při každé vhodnější příležitosti pak mával ve zvyku zdůrazňovat svůj protektorský postoj a své závazky vůči Slezsku. Saského kurfiřta k tomu měla nejen snaha po rehabilitaci vůči kritickým hlasům z určité části evangelické veřejnosti, která mu nemohla zapomenout jeho chování v době pražského míru, nýbrž patrně tu nemálo padala na váhu i okolnost, že Jan Jiří asi nepřestal potají pošilhávat po Slezsku a nevzdával se tak docela ještě naděje, že by mu Slezsko mohlo padnout do klína podobně jako před tím Lužice.⁴⁸ Ovšem takové

záměry neměly prakticky naděje na úspěch, ježto císař byl odhodlán hájit Slezsko „jako vlastní oko“ a stejně tak i ostatní své dědičné země.

Slezská otázka se však nestala pouze záležitostí diplomatických tahů a triků zástupců evropských mocností na mírovém kongresu vestfálském. Slezští evangeličtí stavové nemínili totiž přihlížet nečinně k dalšímu vývoji událostí, takže čin slezského básníka Czepka z roku 1645 neměl zůstat ojedinelým.

Příznačným je v uvedeně souvislosti to, že další projev odporu proti císařské politice ve Slezsku se ozval nikoli z té části země, která byla pražským mírem zbavena starých svobod a kde nově přistoupiví náboženský útisk ještě jen více pomohl vystupňovat a umocnit tehdejší útlak třídní, nýbrž právě naopak, přihlásil se o slovo z tzv. svobodné části Slezska — z Lehnice a Břehu.

Lehnický kníže Jiří Rudolf⁴⁹ si totiž dobře uvědomoval, jaké nebezpečí hrozí dosud svobodným částem Slezska od protireformačního násilí rozpoutaného Habsburky v tak řečených dědičných knížectvích slezských, a že by císař neváhal při první vhodné příležitosti rozšířit svůj teroristický protireformační režim na celé slezské území. Proto se Jiří Rudolf koncem ledna anebo počátkem února 1646 obrátil na braniborského kurfiřta Bedřicha Viléma s prosbou, aby kurfiřt na mírovém kongresu vestfálském držel ochrannou ruku nad lehnickým a březským knížectvím, jakož i nad ostatními slezskými evangelickými stavy, aby byli ponecháni při svých starých výsadách. Kurfiřt prohlásil při projednávání uvedené žádosti svým tajným radům, že doporučuje v té věci velmi opatrný postup, aby kurfiřt při tom „nepadl císaři a ostatním katolíkům příliš do oka“. Nicméně však v písemné odpovědi dal kurfiřt Jiřímu Rudolfovi najevo vlídnou ochotu.⁵⁰ Kurfiřtova opatrnost vzhledem k císaři byla tehdy diktována zájmem o příznivé vyřízení sporu braniborsko-švédského o Pomořany, při čemž Bedřich Vilém jakožto bývalý císařův spojenec v boji proti Švédům⁵¹ bláhově věřil z počátku v císařovu pomoc. Braniborští zástupci však z právě uvedených ohledů neprovedli na kongresu při vyjednávání s císařskými žádný zákrok ve prospěch Slezska, ačkoli při svých intervencích, kdy z kurfiřtova příkazu reklamovali u císařských zástupců Krnovsko a Krosenské pro Braniborsko, k tomu měli dostatek příležitosti.

Braniborský kurfiřt neměl ani v nejmenším zájmu na tom, aby před císařem vystupoval v úloze přímluvce za slezské evangeličky. K tomu jej vedly nejen dotčené již ohledy na císaře, jež měly stejně jen dočasné trvání, nýbrž zároveň i další úsilí, které zase muselo nutně vyvolat u císaře rozladění, a sledovalo expanzivní záměry na úkor Slezska. Kurfiřt Bedřich Vilém začal totiž vystupovat se stále novými a dotěrnějšími nároky na jednotlivá slezská knížectví. Když císařovi zástupci na kongresu zamítli počátkem dubna 1646 co nejrozhodněji nároky Bedřicha Viléma na Krnovsko⁵² a na tomto stanovisku setrvali pevně až do konce mírového kongresu,⁵³ přihlásil se v květnu téhož roku u císařských delegátů jako další zájemce o Krnovsko markrabě braniborský Kristián Vilém. Ten se dovolával toho, že byl nejbližším příbuzným Jana Jiřího Krnovského.⁵⁴ Odpor císařských v krnovské záležitosti pak povzbudil braniborského kurfiřta k dalšímu záměru. Chtěl totiž vystoupit s požadavkem, aby mu císař postoupil Hlohovsko. Tajná rada však kurfiřta upozornila, že hlohovské knížectví je „jedním z nejvznešenějších knížectví, se kterým Krnovsko nemůže být vůbec srovnáváno“, a že nelze naprosto očekávat, že by je Braniborsko mohlo od císaře obdržet.⁵⁵ S ohledem na řečené výhrady přikázal Bedřich Vilém svým diplomatům v Osnabrücku koncem února 1646, aby v případě, že nebude možné získat Krnovsko, žádali za ně jeho jménem náhradou knížectví svídnické a javorské. Kdyby však i v tom narazili u císařských na odpor, měli dále vystoupit s požadavkem

knížectví hlohovského s upozorněním, že kurfiřt by byl ochoten při odstoupení Hlohovska Braniborsku vzdát se ve prospěch císaře všech pohledávek, jež měl Bedřich Vilém v vatislavské komory. Kdyby i to se nepodařilo, pak měli braniborští delegáti vystoupit s požadavkem Zaháňska včetně kraje svobodínského (něm. Schwiebus, dnešní polský Świebodzin); ovšem při této eventualitě se již kurfiřt nemínil vzdát svých pohledávek v vatislavské komory.⁵⁶

Ve druhé polovině dubna 1646 oznamoval braniborský delegát Johann Friedrich von Löben (Löwen) kurfiřtovi, že v pomořanské otázce pravděpodobně nakonec zvítězí Švédové a Löben radil kurfiřtovi, že by měl náhradou za Pomořany uplatňovat nárok na Magdeburk, Brémy, Verden, Halberštat, Osnabrück a kromě toho ještě na knížectví hlohovské a zaháňské ve Slezsku.⁵⁷ Francouzská delegace, které připadla nemalá úloha při zprostředkování mezi Braniborskem a Švédskem ve sporu o Pomořany, radila v polovině září 1646 braniborským zástupcům na kongresu, aby kurfiřt Bedřich Vilém poněkud své požadavky zmínil a spokojil se v náhradu za Pomořany s biskupstvím halberštatským, jakož i knížectvím hlohovským a zaháňským.⁵⁸ Tento návrh projednal pak kurfiřt ve své tajné radě. Tam se kromě toho vyskytl i další návrh, aby císař odškodnil za duchovní državy Magdeburk a Halberštat tamního biskupa „některým knížectvím ve Slezsku“.⁵⁹ Na začátku června 1646 rozhodla se braniborská tajná rada žádat náhradou za Pomořany kromě výše zmíněných duchovních knížectví v Německu také ještě Hlohovsko, Zaháňsko a nově dokonce i Kladsko. V dalších měsících pak k tomu kurfiřt Bedřich Vilém přidal ještě požadavek Svidnicka a Javorska.⁶⁰ Nato pak kurfiřt přikázal v polovině srpna 1646 svým zástupcům na kongresu, že mohou po „přiměřeném“ zdráhání přistoupit na odstoupení Předních Pomořan Švédům, ale mají náhradou za ně kromě Halberštatu, Mindenu, Hildesheimu, Osnabrücku, Brém, Münsteru a včetně nápadnického práva na Magdeburk požadovat dále dokonce i Hlohovsko, Zaháňsko, Svidnicko a Javorsko. Uvedená slezská knížectví, jež tvořila převážnou část Dolního Slezska, měli braniborští zástupci však reklamovat bez jakýchkoli břemen a závazků pro braniborského kurfiřta,⁶¹ jehož expanzivní choutky přerůstaly opravdu všechny meze.

Hlavní císařský delegát hrabě Trauttmansdorff však uvedené požadavky ohledně Slezska odmítl s takovou rozhodností a důrazem, že jak kurfiřt Bedřich Vilém, tak i braniborská tajná rada čím dále, tím více ztráceli naději, že by některou část Slezska mohli na mírovém kongresu pro Braniborsko získat.⁶² Císař byl během kongresu sice nakloněn hradit územní požadavky na úkor říšských a duchovních území, avšak zcela nepřístupným se ukázal, když na něm byla požadována územní náhrada na úkor jeho vlastních dědičných zemí, ve kterých byl bezprostředním zeměpánem.

Není bez zajímavosti, že švédská delegace, která se na mírovém kongresu tak vytrvale a zároveň velmi důrazně zasazovala za restituci českého království ke stavu z roku 1618 a za návrat exulantů do vlasti,⁶³ dovedla na druhé straně jednu ze zemí koruny české — totiž Slezsko — považovat za případné platidlo a výkupné při uspokojování expanzivních mocenských choutek při vyjednávání o územních ústupcích a náhradách na kongresu. Švédsko, které na počátku ledna 1646 ohlásilo mezi svými teritoriálními požadavky mimo jiné i nárok na Slezsko a po nedlouhé době uznalo raději za vhodné od něho ustoupit,⁶⁴ jalo se poté podporovat návrh, aby slezské teritorium bylo postoupeno Braniborsku náhradou za Pomořany požadované Švédy. Tak švédský delegát na kongresu Salvius přislíbil braniborským zástupcům koncem června 1646 švédskou podporu při odstoupení Krnovska, Krosna, Hlohovska a Zaháňska ve prospěch braniborských Hohenzollernů. Týž slib opakoval Salvius ještě v polovině srpna téhož roku braniborskému zástupci Löbenovi.⁶⁵ Není pochyb, že

Švédové byli ochotni podporovat braniborské nároky na slezská území proto, aby za to sami dosáhli u braniborského kurfiřta příznivějšího postoje při řešení pomoránské otázky.

Když pak Jan Oxenstierna, hlavní švédský delegát na mírovém kongresu, 14. listopadu 1646 intervenoval u císařských zástupců, aby výše zmíněná slezská knížectví byla Braniborsku postoupena, dostalo se mu tehdy od nich různého odmítnutí. Císařští tehdy zároveň s veškerým důrazem prohlásili, že „je nutno jednou provždy vědět, že Jeho Milost císařská neustoupí ze Slezska a z ostatních dědičných zemí ani píď půdy“.⁶⁶ Nato 5. prosince se tajná rada braniborská usnesla, že Braniborsko bude na mírovém kongresu žádat Hlohovsko, Zaháňsko a Krnovsko do té doby, dokud nedosáhne odstoupení Magdeburka.⁶⁷

Je však příznačné pro tehdejší braniborské diplomatické metody — a to platilo podobně i pro diplomatickou práci jiných zemí! —, že 6. prosince 1646 prohlásili tři oficiální braniborští zástupci hraběti Trauttmansdorffovi se strojeným údivem, že prý se ke svému velkému překvapení dověděli, že švédští a francouzští diplomaté roztroušují o braniborském kurfiřtovi pověsti, jako by chtěl vznést na císaře požadavek, aby mu náhradou za Pomořany odstoupil „některá knížectví ve Slezsku“. Braniborští diplomaté při uvedené příležitosti dokonce nestoudně tvrdili, že prý kurfiřt Bedřich Vilém jim výslovně zakázal, aby se „z dědičných zemí Jeho Milosti císařské v té věci naprosto ničeho nedomáhali a nic nepřijímali“.⁶⁸ Zřejmě se tu přidržovali dobře známé feudální i buržoasní diplomatické zásady, podle které byl prý dán diplomatům jazyk proto, aby skrýval jejich pravé myšlenky a záměry. A nelze si v této souvislosti nevzpomenout zároveň na klasičtější diplomacii, připisovanou švédskému kancléři Axelu Oxenstiernovi, podle něhož diplomaté jsou lidé, kteří „předstírají to, co není a zastírají to co skutečně existuje“.⁶⁹

Dramatické vyjednávání o pomoránské otázce bylo v podstatě zakončeno v únoru 1647⁷⁰ uzavřením předběžné dohody, která pak v jádře přešla posléze i do mírové smlouvy. Od té doby zanechal braniborský kurfiřt svých někdejších přehnaně vysokých územních požadavků ve Slezsku a omezil se v dalším období v podstatě jen na Krnovsko, jež však císařští vytrvale a neoblomně hájili a nakonec také uhájili. Kurfiřtovo rozhořčení nad císařovou neústupností dosáhlo v červnu 1647 takové intenzity, že pomyšlel tehdy po přechodnou dobu dokonce i na zrušení neutrality a na vojenské vystoupení Braniborska po švédském boku proti císaři.⁷¹ Když však ke konci téhož roku Francie Braniborsko vyzvala, aby ve spojení s Francií vystoupilo vojensky proti císaři, odmítl již kurfiřt Bedřich Vilém na to přistoupit, v čemž jej plně podpořila i tajná rada. Učinil tak přesto, že Francie mu za to odměnou slibovala „reálné vlastnictví Slezska anebo jedné jeho části“.⁷² Bedřich Vilém odmítl uvedenou nabídku zejména proto, že sám v téže době usiloval o vytvoření unie z německých evangelických knížat pod svým vedením. Šlo mu při tom v podstatě o vytvoření třetí síly v Německu, která by svou vojenskou vahou přinutila jak císaře, tak i Francii se Švédskem k neprodlenému uzavření míru. Připravovaná unie měla být však prakticky namířena spíše proti Švédům nežli proti císaři.⁷³ Přesto však tento kurfiřtův pokus nakonec ztroskotal, a to především na tradiční již nechuti saského kurfiřta, pro něhož bylo pomyšlení, že by se měl v připravované unii ocitnout v podřízeném postavení vůči Braniborsku, prostě nepředstavitelné a kromě toho naprosto odmítal zúčastnit se akce, která by jakkoli byla namířena proti císaři.

I když kurfiřt Bedřich Vilém — ačkoli nerad — od druhé poloviny roku 1647 prakticky resignoval na získání Slezska na mírovém kongresu vestfálském, nepustil

své expanzivní záměry ve Slezsku ze zřetele ani po skončení třicetileté války. Počátkem let sedmdesátých 17. století vypracoval pak dokonce zvláštní plán na ovládnutí Slezska,⁷⁴ jehož poměrně vospělá textilní výroba jej již tehdy nepochybně přitahovala.

*

Jakmile se hlohovští evangelíci dověděli, že o jejich knížectví projevuje zájem braniborský kurfiřt Bedřich Vilém a protože spolu se Zaháňskými dostali již po pražském míru v dostatečné míře z císařské strany okusit, jak chutná ovoce protireformačního násilí, vypravili Hlohovští v červnu 1646 celkem nepozorovaně důvěrného posla k braniborskému zástupci na mírovém kongresu Löbenovi. Löben pak měl jménem hlohovských evangelíků kurfiřta požádat, aby nepustil hlohovské knížectví z rukou,⁷⁵ Zmíněná akce musela být provedena tajně, ježto císař poddaným ve svých dědičných zemích postiženým protireformací přísně zapověděl podnikat jakékoli kroky směřující ke změně nového stavu věcí.⁷⁶

Poslání Hlohovských k Löbenovi nebylo jejich poslední akcí. Naopak hlohovští evangelíci vyvinuli v dalším období obdivuhodnou iniciativu, nebojácnost a pohotovost, takže je lze bez nadsázky považovat za nejagilnější mluvčí ze všech evangelíků z tak řečených dědičných slezských knížectví, postižených po míru pražském tvrdým protireformačním útlakem z habsburské strany. Utláčovaným slezským evangelíkům dodávaly odvahy k aktivitě především úspěšné operace švédských vojsk a pak v nemalé míře je posilovaly i jejich naděje upínající se k saskému kurfiřtovi, který se s oblibou vydával za ochránce a ručitele starých slezských svobod a měl nadto v úmyslu činem zprovodit ze světa „hanlivé pověsti“ o tom, že v pražském míru zradil Slezsko.⁷⁷

Postoj saského kurfiřta pohnul pak k rozhodnému kroku evangelické měšťany hlohovské a zaháňské, kteří se 16. července 1646 obrátili na Jana Jiřího I. písemnou petici⁷⁸ a žádali jej, aby přijal vlídně v audienci jejich důvěrníka Jana Lauterbacha, který byl za časů slezské svobody městským syndikem hlohovským. Hlohovští a zaháňští evangelíci měšťané vylíčili pak ve svém podání kurfiřtovi, jak velkému utrpení byli vystaveni za protireformačního tažení, jež prý u nich dohnalo řadu lidí dokonce až k sebevraždě. Pro katolický teror opustilo pak mnoho obyvatel město Hlohov, kde prý „proti předešlému tisíci se jich nyní všeho všudy sotva stovka najde“.⁷⁹ Žadatelé odmítli uznat právoplatnost protireformačního teroru rozpoutaného katolickými činiteli na Hlohovsku a Zaháňsku a dovolávali se k tomu Majestátu Rudolfa II. a drážďanského akordu z roku 1621. V závěru se pak petenti obrátili na saského kurfiřta s úpěnlivou prosbou o pomoc, aby při jednáních na mírovém kongresu na ně nebylo zapomenuto.

Lauterbach dorazil do Drážďan k saskému dvoru někdy ke konci července 1647⁸⁰ a byl tam kurfiřtem Janem Jiřím vlídně přijat. Kurfiřt jej ujistil, že od dob drážďanského akordu si dal vždy velmi záležet na tom, aby staré slezské svobody zůstaly nadále zachovány, že dal také v takovém smyslu příkazy svým diplomatickým zástupcům na mírovém kongresu vestfálském a že v naznačeném úsilí hodlá dále pokračovat. Kurfiřt dal o tom zároveň Lauterbachovi písemnou rezoluci,⁸¹ se kterou se pak náš slezský posel odebral do Berlína. Zde tlumočil Lauterbach 11. srpna téhož roku v braniborské tajné radě stížnosti a prosby hlohovských a zaháňských evangelických měšťanů, předložil při té příležitosti také rezoluci saského kurfiřta a požádal braniborského kurfiřta o pomoc a přímluvu na mírovém kongresu. Braniborská tajná

rada se pak koncem srpna 1646 rozhodla zaslat řečenou stížnost zástupcům kurfiřta Bedřicha Viléma do Osnabrücku.⁸²

Saský kurfiřt Jan Jiří odeslal veškerý materiál o hlohovsko-zaháňské stížnosti již 9. srpna svým diplomatům na kongres s příkazem, aby se o ní zmínili při příležitosti jak Trauttmansdorffovi, tak i jiným katolickým zástupcům. Kurfiřt v průvodním reskriptu vyslovil naději, že „věrní katoličtí vlastenci“ budou sotva schvalovat, aby náboženský útlak zacházel až do takových krajností, aby doháněl pronásledované evangelíky až k sebevraždě.⁸³

Braniborští delegáti, kteří v té době sledovali na kongresu v první řadě průběh jednání o pomoránské otázce a uplatňovali kromě jiného i územní nároky na některá slezská knížectví, neměli celkem chuti exponovat se za slezské stížnosti v duchu žadatelů. Naproti tomu sasští zástupci intervenovali na podzim 1646 u císařských delegátů za hlohovské a zaháňské evangelické měšťany, avšak při té příležitosti neopatrně vyzradili Lauterbachovo jméno a jeho úlohu v souvislosti s peticí hlohovskou-zaháňskou.⁸⁴ To pak mělo za následek, že císařští špehové chystali Lauterbachovi pomstu. Kdyby prý Lauterbacha nebyla včas varovala „jedna vznešená, věrná a vysoce postavená matrona, tu by byl mohl přijít do nejvyššího nebezpečí cti a slušnosti, ba dokonce i těla a života“,⁸⁵ třebaže tehdy žil již delší doby v emigraci na polském území, v nedalekém městě Wschowě.⁸⁶

Hlohovská a zaháňská akce měla však jen úzce lokální zaměření a neosobovala si ještě právo mluvit jménem utlačených evangelíků z celého Slezska.⁸⁷ Ukázalo se, že daleko účinnější by bylo, kdyby místo lokálních petic byl vyhotoven větší pamětní spis jménem celého Slezska, který by se obrátil k evangelickým zástupcům přímo na mírový kongres. Akce takového druhu nedala na sebe dlouho čekat. Stalo se tak obsáhlym memorandumem,⁸⁸ jehož vznik lze s největší pravděpodobností klást do konce letních anebo do počátku podzimních měsíců roku 1646.⁸⁹

Uvedený pamětní spis slezských evangelíků hledá ochranu a útočiště u „evangelických kurfiřtů a knížat Svaté říše římské“ proti násilnému režimu nastolenému po pražském míru v tak řečených dědičných knížectvích ve Slezsku. Protestuje v první řadě proti vývodům dupliky z 1. května 1646, která upírala slezským dědičným knížectvím nárok na náboženskou svobodu a prohlašovala, že císař tam má právo naložit s náboženstvím podle své vůle. Strohá císařská opatření a nařízení zakazovala evangelíkům v dědičných knížectvích Slezska vyvinout sebestmenší činnost, která by jakkoliv chtěla ulehčit jejich trudné postavení. Memoriál pak polemizuje proti „jus reformandi“ uplatňovanému císařem a dovolává se proti tomu jednak Majestátu Rudolfa II.⁹⁰ a jednak drážďanského akordu. O posledním z nich slezský pamětní spis připomíná, že císař Ferdinand II. platnost akordu slavnostně potvrdil, což pak bylo veřejně rozhlášeno po celém Slezsku. Dále že týž vládce oznámil počátkem října 1626, že nemá v úmyslu porušit drážďanský akord a vystavit slezské obyvatelstvo protireformaci. Memoriál rovněž nesouhlasí s tvrzením císařské strany, že prý Slezané se připravili o Majestát, drážďanský akord a o další privilegia tím, že poskytl podporu vpádu Mansfeldovu do Slezska v roce 1626 a zejména pak svou účastí na válce proti císaři po boku Švédska, Saska a Braniborska v letech 1633—1635. Pak se ve slezském pamětním spise rozhořčeně protestuje proti tvrzení, že prý většina měst dědičných knížectví slezských „zcela dobrovolně, nenuceně a bez nátlaku přistoupila ke katolickému náboženství“, takže prý císař měl o důvod více, aby přikročil po pražském míru ve Slezsku ke známým opatřením.⁹¹ Podání slezských evangelických stavů k mírovému kongresu k tomu uvádí, že byli sice jednotlivci, kteří se prohřešili na věrnosti císaři a ti nechť jsou po právu potrestáni. Je prý však těžko pochopitelné,

aby za poklesky a zločiny jednotlivců byla potrestána ztrátou svých starých svobod celá knížectví „s mnoha tisíci tam usídlených nevinných obyvatel, jako na Opolsku, Ratibořsku, Opavsku, Těšinsku, Krnovsku, Pštínsku, Fryštátsku, Bohumínsku a Bytomsku... na Nissku a Grotkovsku“.⁹² V další části pak slezský pamětní spis popisuje konkrétně metody protireformačního útisku na Slezsku při zavírání kostelů, při vyhánění kněží a učitelů. Mezi jiným se zmiňuje i o pokutě 1000 dukátů stanovené pro ty, kdo by se odvážili dát své děti do evangelických škol. Zloba katolické reakce šla dokonce tak daleko, že se nezastavovala ani před majestátem smrti. Nekatolíci nesměli být totiž pohřbíváni v kostelích a na hřbitovech, ale jejich mrtví museli být ukládáni k věčnému spánku na polích, zahradách a v lesích. Hrozné následky měly tzv. lichtenštejnské dragonády v knížectvích hlohovském, svídnickém, javorském a minstberském, kde řádění soldatesky, kterou obyvatelé řečených knížectví museli k tomu navíc platit z vlastních prostředků, přivádělo kromě dalších forem nátlaku tamní evangeliky posléze k přestupu na katolictví. Řada slezských měst pak na nátlak z vyšších míst musela vydat zvláštní reverts, které prohlašovaly, že prý obyvatelé přijali katolickou víru „dobrovolně a bez přinucení.“ Místy byla dokonce vystavována podobná podvržená prohlášení, o nichž jejich domněle uvádění signatáři ničeho nevěděli, protože jejich podpisy byly podvodně vylákány in bianco. Násilné metody při obracení evangeliků na katolictví vylíčené podrobně ve slezském memorandu a jimiž se zde nemůžeme blíže zabývat, označil kapitulní sekretář v Hlohově řeckolatinskou ironicky podbarvenou slovní hříčkou „peitanake militaris“ — znamená asi tolik jako „vojenské přinucení pod maskou přesvědčování“ —, což samo o sobě ukazuje, že takové metody byly i některým katolíkům proti mysli. — Císařští obviňovali dále evangelické slezské stavy ze zrady proto, že platili švédskému vojsku kontribuce. Memorandum k tomu vtipně připomíná, že kontribuce Švédům odváděli též slezští katolíci, především i samotné biskupství vrtislavské, avšak nikdo rozumný prý je za to nemůže vinit ze zrady na císaři, protože byli k tomu vojenskou silou prostě přinuceni.

Memoriál slezských evangelických stavů, obsahující řadu dojemných a otřesných dokladů o reakcím teroru, který z habsburského návodu postihl po pražském míru slezská dědičná knížectví, končí výzvou k evangelickým kurfiřtům a knížatům, aby na mírovém kongresu nezapomínali na Slezsko, aby tam prosadili jeho vtělení do všeobecné amnestie a zaručili návrat všech starých svobod, kterým se slezští evangelíci těšili před pražským mírem.

Obsáhlý pamětní spis slezských protestantů, jehož podrobnosti jsme se zde nemohli v plné šíři obírat, je důležitým dokumentem. Seznamoval v první řadě evangelické zástupce na kongresu názorně a zevrubně s drsnými metodami rekatolizace, které byly ve slezských dědičných knížectvích neméně rafinované a hrozné jako v českých zemích. Dále odhaloval před celým světem proľhanost a neudržitelnost pokryteckého tvrzení císařských diplomatů na mírovém kongresu, jako by proces rekatolizace v dědičných zemích byl proběhl pokojně, mírně a nenásilně. Propagační účinek slezského pamětního spisu byl pak ještě zvýšen zejména tím, že vyšel dokonce i tiskem. Koloval mezi jiným též ve Slezsku, takže Ferdinand III. projevil v červnu 1647 velkou nelibost nad tím, že Vratislavští — jak pohněvaně napsal — dovolovali veřejný prodej onoho „nepravdivého škváru naplněného mnoha křivými obviněními“. Proto zakázal prodej uvedené tiskoviny a nařídil zároveň přísné pátrání po jejím původci.⁹³

Je zajímavé, že slezský pamětní spis se na řadě míst dovolává výslovně saského kurfiřta, kdežto braniborského nikde jmenovitě neuvádí. To svědčí o tom, že slezští

evangelíci počítali nejvíce s podporou Jana Jiřího, kdežto na pomoc Bedřicha Viléma spoléhali méně; a snad se i někteří z nich dívali s nedůvěrou na to, s jakým cynismem braniborský kurfiřt uplatňoval své územní nároky ve Slezsku aniž měl na kongresu chuti zastat se utiskovaných slezských protestantů.

Saský kurfiřt, který v té době byl již přesvědčen o tom, že v Čechách a na Moravě by bylo možné získat od císaře v nejlepším případě jen povolení ke zřízení několika ojedinelých evangelických kostelů, dal přesto svým diplomatickým zástupcům na kongresu příkaz k další intervenci za slezské evangelíky v původní koncepci a v plném rozsahu.⁹⁴ Pistoris a Leuber ji provedli 13. listopadu 1646. Byli však císařskými opětovně odmítnuti s prohlášením, že je zbytečno, aby se kurfiřt nadále odvolával na drážďanský akord, ježto prý „slezští stavové akceptovali a s povděkem přijali pardon z rozhodnutí Jeho Milosti císařské“ obsažený v pražském míru a nemají se tudíž již čeho domáhat. Saský kurfiřt se již prý v dostatečné míře zastal svých souvěrců a napříště již má ustát „Jeho Milosti císařské podkládat to, co by od něho samotného v jeho zemích Jeho Milost nežádala“.⁹⁵ Když pak saský kurfiřt dal koncem ledna 1647 provést u císařské delegace na kongresu další zákrok ve věci Slezska, dostalo se jeho delegátovi od Trauttmansdorffa nevravivého odbytí s dovětkem, že prý Jan Jiří již dostal v pražském míru od císaře dostatečnou odměnu v podobě „Lužice a čtyř magdeburských panství“ a nechť již proto nežádá na císaři nic dalšího. Jan Jiří byl touto odpovědí velmi rozladěn a dal zanedlouho poté Trauttmansdorffovi nakvašeně vzkázat, že hrabě by si měl jakožto jeden z hlavních císařových zástupců při sjednávání míru pražského uvědomit, že saský kurfiřt si v uvedeném míru vyhradil právo intervenovat v budoucnu za slezské protestanty a Jan Jiří poslal proto k tomu na důkaz v příloze svého reskriptu příslušný výtah z protokolu. Zároveň s tím saský kurfiřt nevrle upozornil, že otázka Lužice nemá prý naprosto nic společného se slezským problémem, a že kurfiřtovy intervence za slezské evangelíky jsou důsledkem čestného kurfiřtova závazku uloženého mu jak drážďanským akordem, tak i pražským mírem.⁹⁶

Přibližně v téže době — počátkem února 1647 — obrátili se lehnický kníže Jiří Rudolf a břežský kníže Jiří III. ve společné petici na saského kurfiřta, aby se přimluvil na mírovém kongresu za to, aby podepsaná knížata mohla „se svými ubohými a nemohými poddanými“ žít v trvalém klidu. K podání této petice došlo přes to, že lehnickému a břežskému knížectví byla recesem k pražskému míru zaručena svoboda.⁹⁷ To svědčí o tom, jak málo uvedená knížata věřila jak pražskému míru, tak i ujistěním císařských diplomatů na mírovém kongresu, že slezským knížectvím nepodléhajícím královské komoře zůstanou jejich svobody, zaručené pražským mírem, nadále zachovány. Zmíněnou petici vyvolala v prvé řadě patrně snaha zabezpečit si na mírovém kongresu i přízeň saského kurfiřta a doplnit tak akci z počátku roku 1646, kdy Jiří Rudolf se obrátil jménem Břehu a Lehnice o pomoc k braniborskému kurfiřtovi. K nové petici do jisté míry dalo popud⁹⁸ prohlášení katolických stavů na mírovém kongresu z 30. listopadu 1646,⁹⁹ podle něhož měl císař trpět evangelické stavovské osoby v dědičných zemích nejvýše do roku 1656. Protože řečené prohlášení znepokojilo i saského kurfiřta, zaslal Jan Jiří lehnicko-břežskou stížnost svým zástupcům do Osnabrücku s příkazem, aby ji vedli v patrnosti.¹⁰⁰ Zároveň jim přikázal, aby si nenápadně zjistili dotazem u některých evangelických zástupců, kteří udržovali úzký kontakt se švédskými delegáty, jaké plány chovají Švédové „ohledně země slezské, jeho knížat, stavů a dědičných knížectví“. Císařským diplomatům pak měli zástupci saského kurfiřta na kongresu vyložit, že trvale odmítavý císařův postoj k žádostem slezských evangelíků, ke kterým Jan Jiří cítí vážný morální

závazek, povede zbytečně k dalšímu prodlužování války, při čemž „unavená vlast německého národa by mohla být zapletena pro císařské dědičné země do dalšího neklidu a nakonec do naprosté zkázy“.¹⁰¹

Nedlouho poté se na saského kurfiřta obrátili 23. března 1647 s další suplikou hlohovští a zaháňští měšťané v emigraci, kteří ji sepsali na polském území ve Wschowě.¹⁰² Připomněli v ní své předešlé podání doručené tehdy Lauterbachem a vylíčili zároveň jak hrozným a zákeřným způsobem císařští špehové za to ukládali Lauterbachovi o život, a to dokonce až na polském výsostném území. Nová žádost hlohovských a zaháňských exulantů oplývá neméně než předchozí jejich podání dojemnými prosbami a zapřísáháním, aby se kurfiřt zasadil u císaře za jejich amnestii a restituci. Žadatelům je prý těžko uvěřit, aby „nejslavnější zbožný císař“ se nedal pohnout jejich „bídou, strážněmi a každodenními slzami ze srdce a z očí ke křesťanskému a arciknížecímu soucitu“. Jan Jiří pak uvedenou supliku zaslal v polovině dubna 1647 svým zástupcům do Osnabrücku s příkazem, aby ji předložili Trauttmansdorffovi a aby mu „tuto věc ještě jednou co nejlépe doporučili“ ke kladnému vyřízení.¹⁰³

Jako při svém předchozím podání z poloviny roku 1646, tak i tentokrát se hlohovští a zaháňští prosebníci neomezili jen na saského kurfiřta, nýbrž obrátili se zároveň o pomoc do Berlína ke kurfiřtovi Bedřichu Vilémovi. Braniborská tajná rada se však kurfiřtovi netajila pochybnostmi o účelnosti zmíněné akce, ježto prý je nutno mít na paměti, že „Jeho Milost císařská, katoličtí kurfiřti a štavové si nechtějí dát předpisovat ve svých dědičných zemích žádné omezování v otázce náboženské“. Proto se kurfiřt nejprve rozhodl pominout hlohovsko-zaháňskou žádost mlčením.¹⁰⁴ Avšak počátkem května 1647 se Bedřich Vilém rozhodl alespoň k obecnému příkazu svým vyslancům v Osnabrücku, aby tam prý „věc evangeliků ve Slezsku vedli v patrnosti“. Ještě ke konci listopadu téhož roku se dovídáme, že Vratislavští si podali u Bedřicha Viléma v Berlíně blíže neurčenou stížnost, avšak braniborská tajná rada rozhodla, že žadatelům se má „šetrně a odkládací odpovědět“ a utěšit je planým slibem, že braniborští diplomaté se za ně na kongresu přimluví.¹⁰⁵

Daleko větší ochotu projevil saský kurfiřt. Třebaže krátce před tím dostal zprávu od svých diplomatů o neústupnosti císařových zástupců na kongresu ve slezské otázce, přikázal přesto ke konci dubna 1647 svým delegátům znova, aby provedli další zákrok přímo u hlavního císařova zástupce na kongresu a jeho hlavního ministra, u hraběte Trauttmansdorffa. Měli opětovně požadovat vyřešení slezského problému v duchu dráždanského akordu, protože prý je to jediná možnost, jak zabránit tomu, aby jak císař, tak i kurfiřt se pro uvedenou otázku nestali předmětem výtek v širší veřejnosti. Jan Jiří zároveň přikázal svým diplomatickým zástupcům, aby se slezským problémem zevrubně seznámili sasko-altenburského zástupce Thumbshirna a sasko-výmarského delegáta Hehera, kteří platili za hlavní opory Švédů mezi německými evangelickými zástupci na kongresu, a získali v té věci jejich podporu při kongresových jednáních.¹⁰⁶ Kurfiřtovi zástupci Pistoris a Leuber provedli pak na základě příkazu svého pána 23. května 1647 intervenci u císařských zástupců v Osnabrücku, která však byla vedena velmi mírně, takže měla spíš charakter zdvořilého dotazu. Dostalo se jim i tentokrát od císařských stejně zamítavé odpovědi jako dříve a to ještě s dovětkem, aby saský kurfiřt již konečně jednou vzal na vědomí, že pražský mír zůstane nadále rozhodující normou pro úpravu poměrů ve Slezsku.¹⁰⁷

V té době se ozvala i dvě hornoslezská knížectví, která až do té doby se ještě nepřihlásila o slovo. Totiž koncem května 1647 se obrátili na saského kurfiřta jménem

Opolska a Ratibořska z Kozlí příslušníci panského a rytířského stavu augšpurského vyznání.¹⁰⁸ Třebaže obě knížectví byla v roce 1645 zastavena císařem Ferdinandem III. polskému králi Vladislavovi IV. na dobu padesáti let,¹⁰⁹ nebylo evangelickým stavům řečených knížectví lhostejné, jakým způsobem mírový kongres vestfálský vyřeší na Opolsku a Ratibořsku náboženskou otázku. Jejich petice k saskému kurfiřtovi se dovolává rovněž dráždanského akordu a uvádí, jak zakrátko po uzavření onoho akordu, dávno před mírem pražským, zemský hejtman obou knížectví Bedřich z Oppersdorfu tam zavedl protiprávně bezohledný protireformační režim, jak sesadil všechny evangelíky z úředních funkcí, jak zemřelým evangelíkům bylo odíráno pohřbení v kostelích a na hřbitovech, a když si pak proti tomuto bezpráví stěžovali císaři, nedosáhli ničeho. Žadatelé se proto obracejí na saského kurfiřta „ze svého ustaraného údolí nářků“, aby přímluvou u císaře dopomohl Opolským a Ratibořským k jejich předbělohorským svobodám.

Saský kurfiřt, zklamaný již marností předchozích intervencí svých diplomatických zástupců u císařské delegace na mírovém kongresu, věnoval poslední petici již jen málo pozornosti. Poslal ji svým delegátům do Osnabrücku teprve koncem června 1647 a to pouze jen na vědomí, bez konkrétního příkazu, co v té věci mají podniknout.¹¹⁰

Ježto saský kurfiřt nemohl ve slezské otázce ničeho pořídit pomocí svých diplomatických zástupců na mírovém kongresu, obrátil se Jan Jiří 10. dubna 1647 v té věci přímo na císaře Ferdinanda III. a požádal jej pokorně a ponížene o změnu stanoviska v příčině Slezska. Jan Jiří pak koncem května téhož roku přikázal svým zástupcům v Osnabrücku, aby se snažili od Trauttmansdorffa vyzvědět, jaké stanovisko císař ke kurfiřtově žádosti zaujal.¹¹¹ Při své návštěvě u Trauttmansdorffa v půli června 1647 dověděli se šaští zástupci od hlavy císařské delegace, že prý císař nemůže přistoupit na kurfiřtovy požadavky a že nejvýš povolí slezským evangelíkům „v každém dědičném knížectví pouze jeden kostel“.¹¹² O několik dnů později, 21. června 1647, učinil pak Trauttmansdorff v Münsteru zvláštní prohlášení o Slezsku, že císař je ochoten po uzavření míru „postavit ve třech slezských knížectvích Minsterberku, Svidnici a Hlohově pro příslušníky nezměněné augšpurské konfese tři kostely, totiž v každém knížectví jeden, a to na zvláštním místě před městem, které k tomu účelu dá Jeho Milost císařská vyznačit“ a povolí jim tam milostivě konat své pobožnosti.¹¹³

Saský kurfiřt se však s Trauttmansdorffovým prohlášením nespokojil a 15. srpna 1647 se znova obrátil písemně na císaře. Snažil se ho tvrdošjně přesvědčit o právoplatnosti dráždanského akordu z roku 1621 vzhledem k definitivnímu uspořádání náboženských poměrů v celém Slezsku, nikoli jen v některých jeho částech. Kurfiřt neústupně prohlašoval, že se nadále cítí v plném rozsahu ručitelem slezských svobod a v případě, že by ustanovení dráždanského akordu v připravované mírové smlouvě nebyla dodržena, utrpěla by prý kurfiřtova čest císařovou vinou před německou a světovou veřejností nenapravitelnou újmu a zároveň by tím padl i vážný stín na dobré jméno císařovo. V závěru pak naznačuje, aby císař v té věci raději napodobil příklad Jana Jiřího, jenž se při převzetí Horní a Dolní Lužice císaři zavázal, že jako luterán bude na uvedeném území tolerovat příslušníky katolického vyznání. — Kurfiřt však narazil i tentokrát u císaře na rozhodný odpor. Ferdinandovu zamítavou odpověď sdělil Janu Jiřímu v říjnu 1647 v Drážďanech ústně — a teprve po předchozí urgenci — císařův mimořádný vyslanec Ferdinand hrabě Kurz, který se tehdy v první řadě, avšak marně, pokoušel pohnout saského kurfiřta k tomu, aby vypověděl Švédům příměří a spojil proti nim znova své zbraně s císařovými. Zbědo-

vaný stav vlastní země a jeho lidu však již nedovoloval kurfiřtovi riskovat toto dobrodružství, třebaže Jan Jiří Švédý nenáviděl přímo fanaticky.^{113a}

Pro naši otázku je pak důležité povědět již nyní, že císařovo stanovisko ve věci Slezska se podařilo v podstatě uhájit až do konce mírového kongresu a bylo pak s některými drobnějšími korekturami posléze vtěleno do mírové smlouvy osnabrücké. Ke změně došlo pak zejména v tom, že Minstrbersku se dostalo nakonec milosti a jeho místo v původním návrhu zaujalo poté město Javor, kterému se dostalo výsady zříditi si za branami města evangelický kostel.¹¹⁴ To bylo také maximum, jehož mohla saská diplomacie na mírovém kongresu na císařských dosáhnout, při čemž je však nutno zároveň zdůraznit, že ony drobné ústupky, dosažené nakonec ve prospěch evangelíků ve Slezsku, nelze připisovat výhradně jen saskému kurfiřtovi a jeho zásluhy v této souvislosti přeceňovat. I když Jan Jiří při tom vyvinul nemalé úsilí, třeba zde v prvé řadě spravedlivě přihlédnout k celkové situaci na kongresu a zejména pak k mohutnému a soustředěnému diplomatickému tlaku, který ve prospěch všech zemí koruny české, včetně Slezska, od počátku kongresového zasedání vyvíjeli švédští diplomaté a pod jejich vedením i zástupci ostatních německých evangelických knížat. Tento tlak, za kterým stály nadto i skvělé vojenské úspěchy švédských generálů, měl nesporně velkou váhu a přímo rozhodující význam při konečném vyřešení slezské otázky.

Jestliže saský kurfiřt měl dobrou snahu dosáhnout na mírovém kongresu ve prospěch Slezska obnovení stavu jeho vnitřních poměrů podle drážďanského akordu z roku 1621,¹¹⁵ což se prakticky rovnalo stavu z roku 1618, pak na druhé straně svým veřejným a hlavně pak zákulisním bojem, vedeným soustavně proti švédské politice na mírovém kongresu vestfálském a dále svou vytrvalou podporou císařské politiky¹¹⁶ objektivně velice poškodil nejen snahy exulantů — především z Čech a Moravy —, nýbrž zároveň i slezských evangelíků, třebaže posledním z nich měl subjektivně dobrou vůli pomoci.

Je zapotřebí zdůraznit, že nejoprávnějším a nejvytrvalejším bojovníkem za obnovení předválečného stavu v zemích koruny české a za restituci našich exulantů byli Švédové. Ti získali na mírovém kongresu k podpoře svého stanoviska — po případě k němu přinutili — většinu německých evangelických knížat. Švédové byli v té věci kromě jiného nuceni brát ohled také na to, že čeští exulanti tvořili podstatnou část důstojnického sboru ve svazku švédských vojsk.¹¹⁷ Švédští diplomaté nejednou zdůraznili při svých intervencích u císařských zástupců na mírovém kongresu, že čeští exulanti prokázali švédské věci na bojištích třicetileté války tak významné služby, že je nemohou nechat na holičkách.¹¹⁸ Nicméně však rostoucí protiklady mezi jednotlivými státy a zeměmi zastoupenými na mírovém kongresu vestfálském, zejména pak rozpory mezi spojeneckými mocnostmi — o těchto rozporech a jejich příčinách se zde pro nedostatek místa nelze šířit — znemožnily nakonec Švédsku, kromě dalších potíží vnitropolitického a zahraničněpolitického rázu, prosadit v mírové smlouvě s císařem původní záměr směřující k obnovení českého předbělohorského státu.

Totíž obnovenému a převážně evangelickému českému státu, jehož berně již v předbělohorské době poskytl Habsburkům finanční základ k jejich směle a ctižádostivě politice v Evropě, a který by byl za svou restituci zavázán vděčností především Švédsku, mělo po skončení třicetileté války připadnout ve střední Evropě závažné strategické a zároveň důležité politické poslání. Obnovený a svobodný český stát mohl po skončení třicetileté války nejen z vděčnosti ke Švédsku, nýbrž především z důvodů vlastní bezpečnosti držet nejen v šachu případné revanšis-

tické záměry Habsburků, nýbrž mohl být zároveň silnou spojeneckou baštou v zádech braniborského a především pak polského státu, od nichž hrozilo vážné nebezpečí švédským mocenským zájmům na Baltu. Konec konců pozdější konflikt švédsko-polský z let 1655—1660 ukázal oprávněnost těchto předpokladů. Jak tedy vidno, měly švédské plány s restitucí našich exulantů ke stavu z roku 1618 velmi strážlivé a reálné pohnutky, kde evangelické ideologické konformitě, zdůrazňované kdysi tak idealistickou historiografií, měla proto připadnout víceméně jen průvodní úloha.

Čím déle válka trvala, tím více se přirostly protiklady mezi zúčastněnými stranami na mírovém kongresu, ježto zatímco jeho jednání probíhala, válka nadále pokračovala na plné obrátky. Lidové masy, které již nebyly dále ochotny snášet hrozná utrpení, jež s sebou přinášela válka, naléhaly vytrvale na své vládnoucí třídy, aby urychleně přikročily k uzavření míru a k zakončení války. V důsledku toho vznikl mezi jednotlivými válčícími stranami složitý komplex neshod a rozporů, který vystupoval nejen mezi znepřátelenými stranami, nýbrž zamořoval i ovzduší mezi spojenci. Pod dojmem naznačených rozporů trpěl nejen císař, jehož energický k umírněnosti a k míru tlačil jeho spojenec Maxmilián Bavorský, nýbrž v nemalé míře i Švédové, kteří se mohli čím dále tím méně spolehnout jak na Francii, tak i na německá evangelická knížata, jež všechny vázal spojenecký závazek k Švédsku. Švédští zástupci na mírovém kongresu se i v posledním roce války setkávali se zoufalým odporem císařských delegátů proti švédským požadavkům ohledně restituce a amnestie exulantů z dědičných zemí císařových. Kromě toho den ze dne se zostřovaly vyhrůžky německých evangelických knížat, kteří dávali svým švédským spojencům stále rozhodněji najevo, že nejsou již ochotni pokračovat dále ve válce už „jenom kvůli českým exulantům“, třebaže otázka amnestie a restituce exulantů nebyla ve skutečnosti jedinou překážkou, která po téměř pětiletém kongresovém jednání bránila uzavření míru, ale byla tu ještě řada dalších dosud nevyřešených otázek. K tomu přistupovaly místy vážné intriky od francouzského spojence, který se nejrůznějšími prostředky, převážně zákulisního rázu, zajišťoval proti tomu, aby švédská moc v Německu nevzrostla více nežli by bylo pařížské feudální vládní klíče milé. Nadto ještě došlo mezitím ve švédské vládnoucí třídě ke krizi a v důsledku toho k závažnému přesunu sil na stockholmském dvoře,¹¹⁹ který zároveň stál v nemalé míře pod dojmem hnutí nespokojených mas švédského lidu.¹²⁰ Řečený mocenský přesun ve Stockholmu přinesl citelné oslabení pozic tzv. švédské válečné strany představované v první řadě mocným rodem Oxenstiernů, jehož představitelé ovládali klíčové pozice ve státě, jejichž autorita však v rozhodujícím období války silně poklesla.

V důsledku všech výše naznačených objektivních změn a nakupených překážek poklesla pak vážně naděje na švédských vládních místech, že Švédsko by mohlo dosáhnout nad císařem totálního vítězství, které jedině mohlo zajistit dosažení maximálních cílů stanovených kdysi švédskou válečnou stranou vedenou kancléřem Axelem Oxenstiernou, jež byl hlavní nadějí našich exulantů. Pod dojmem toho všeho byla posléze švédská vláda nucena přistoupit na umírněnější a kompromisnější řešení české otázky, chtěla-li nakonec prosadit ještě tak důležitý požadavek, jako byla otázka náhrady pro švédskou armádu, nehledě pak ještě i k otázkám dalším, o kterých se zde nelze šířit.

Do značné míry dovedli obecnou situaci a náladu na sklonku třicetileté války vystihnout francouzští diplomaté výrokem: „Válka trvala do té míry dlouho, že jí zanechali více pro únavu nežli z pohnutek spravedlnosti. Když po mnoho let proti sobě zvedali meče k útoku anebo k obraně, ohněm a mečem se navzájem potírali,

přešli pak k vyjednávání, k zápolení perem a jazykem. Než i to unavilo zápasníky natolik, že se nakonec vrátili domů aniž přivedli záležitosti ke skutečnému konci“.¹²¹

Vzhledem k okolnostem, jak byly jen ve stručnosti a celkem zjednodušené¹²² výše naznačeny, byli posléze švédští zástupci na kongresu víceméně nuceni ve věci zemí koruny české přistoupit na podmínky přijatelné císařským diplomatům a při čemž dosažené ústupky se nakonec omezily v podstatě pouze na Slezsko. Švédům se sice nepodařilo dosáhnout v té věci dohody v rozsahu drážďanského akordu z roku 1621, jehož se ostatně pro napjatý vztah k saskému kurfiřtovi nikdy nedovolovali. Nicméně ani císař tu nemohl v plném rozsahu obhájit vedlejší reces k pražskému míru, který skoro do poslední chvíle považoval za definitivní řešení, jehož potvrzení chtěl dosáhnout i v míru vestfálském.

Konečnou výslednicí toho všeho pak byl kompromis uzavřený 18. března 1648 v Osnabrücku v podobě dílčí dohody,¹²³ která sice mařila v podstatě naděje exulantů z Čech a Moravy, avšak pro Slezsko přinášela přece jen jisté výhody. Tak knížatům z Břehu, Lehnici, Minstrberku a Olešnici, jakož i městu Vratislavi se ve shodě s ustanovením pražského míru přiznávala veškerá práva, která tam byla v platnosti před českým povstáním. K tomu pak navíc přistoupilo ustanovení, že v tak řečených dědičných knížectvích slezských budou trpěni evangelíci augšpurského vyznání, kteří při nezávadném jednání a vystupování nebudou nuceni k emigraci a budou moci navštěvovat luterské bohoslužby v nedalekých evangelických knížectvích. Císař se nadto ještě zavázal, že po uzavření míru si mohou evangelíci vystavět na vlastní náklad před branami slezských měst Svídnice, Javoru a Hlohova po jednom chrámu na místech, jež budou k tomu ještě dodatečně určena. Uvedená dohoda pak přešla po menší formální textové úpravě do mírové smlouvy osnabrúcké¹²⁴ podepsané mezi císařem a Švédskem 24. října 1648, která spolu s münsterskou smlouvou (mezi císařem a Francií) tvořila součást tzv. míru vesfálského.

K ústupkům ve Slezsku byl císař na mírovém kongresu nakonec nucen sáhnout proto, aby tak zachránil reakční pobělohorský režim habsburský alespoň v ostatních zemích koruny české, což se mu nakonec také podařilo.

Vestfálský mír sice učinil konec absolutistickým choutkám Habsburků v Říši německé, ponechal jim však zato volné ruce v dědičných zemích. Důsledky řečeného míru dolehly nejtíživěji především na Čechy a Moravu a v poněkud oslabené formě na země alpské a na Slezsko. Mír vestfálský znamenal zmar nadějí českých exulantů. Stal se hrozným potvrzením a zároveň i umocněním bělohorského vítězství reakčních Habsburků a otevřel jim tak v naší vlasti současně dokořán cestu k nastolení neblahého režimu Temna, ve kterém se náš lid stal obětí mučivého procesu tak zvaného druhého znevolnění.

Je příznačné, že když nedlouho po podepsání mírových smluv vestfálských dostavila se v únoru 1649 k císaři Ferdinandovi III. delegace složená ze zástupců knížectví hlohovského, svídnického a javorského, aby se s ním dohodla o bližších podmínkách ohledně výstavby slíbených evangelických kostelů ve Slezsku, musel císař od řečených delegátů vyslechnout i pochybnosti o tom, zda podmínky mírové smlouvy budou ve Slezsku skutečně uvedeny v život. Dostalo se jim na to tehdy nevraživé odpovědi, že prý ten, kdo takové pověsti roztrušuje, „není člověk, ale ďábel“.¹²⁵ Avšak obavy slezských evangelíků nebyly zbytečné. Vždyť Habsburkové, jak se později ukázalo, nedodrželi ustanovení míru vestfálského o Slezsku a slezský lid se pak stal nejednou svědkem toho, jak se pak dělala „jedna díra po druhé do toho tak drahého, přísahami stvrzeného instrumentum pacis“.¹²⁶

Není divu, že za takového stavu věcí koloval ještě v roce 1673 v našich zemích

leták prohlašující mezi jiným, že „Švéd přijde opět do Slezska a do Čech“ a že tento „půlnoční řvoucí lev ochotně prolije svou krev“ za poslápané svobody naší vlasti.¹²⁷ Tento leták, jakož i řada dalších a podobných akcí pomáhaly mezi našim utlačovaným lidem, deptaným druhým nevolnictvím, šířit a rozdmýchávat klamně naděje v osvobození z útisku švédskou zásluhou. Takové naděje ve Švédy se udržely ve Slezsku i v českých zemích ještě hluboko do 18. století.¹²⁸ Habsburkové se necítily v příčině Slezska vázání ani mírem vestfálským ani pozdější dohodou altranšetskou z r. 1706, ve které švédský král Karel XII. vystupoval znova jako ručitel vestfálského míru.¹²⁹

*

Závěrem je třeba ještě shrnout celkové poznatky plynoucí z výše uvedených vývodů. Ukázalo se především, že Slezsko se ve střední fázi vyjednávání na mírovém kongresu vestfálském — hlavně v letech 1646—1647 — stalo středem pozornosti předních evropských mocností a předmětem jejich politické licitace. V rámci toho mělo být Slezsko buď celé nebo alespoň jeho podstatné části odtrženy od zemí koruny české, aby řečené území se stalo buď zárukou provedení míru císařem pro Švédy anebo mělo po případě za souhlasu Francie a Švédska tvořit náhradu expanzivním braniborských Hohenzollernům za Pomořany. Jinými slovy, Slezsko se mělo proměnit v jakési platidlo v rukou mocných tehdejšího světa, kteří na mírovém kongresu vestfálském přistoupili k novému rozdělení mocenských sfér v Evropě. Na tento vážný úkol se zmíněné mocnosti dívaly někdy s lehkostí a bezstarostností, se kterou se krájí a rozděluje posvícenský koláč aniž přitom měly na mysli životní podmínky celých národů, do jejichž osudů svým počináním někdy velmi hluboko zasáhly, což poznal na své kůži mezi jinými i náš lid.

Třeba zdůraznit, že největší nebezpečí územní celistvosti tehdejšího Slezska hrozilo od braniborského kurfiřta Bedřicha Viléma. Ten v řečeném území spatřoval trvale hohenzollernskou zájmovou sféru, o čemž mimo jiné svědčí i jeho plán na zabránění Slezska z roku 1670/71. Konec konců expanzivní plány Hohenzollernů vůči Slezsku nezůstaly jen planými a neuspokojenými touhami, jak o tom ostatně velmi výmluvně svědectví podává uchvácení podstatných částí této země za pruského krále Bedřicha II., který vlastně realizoval to, co již za třicetileté války připravoval jeho předchůdce, braniborský kurfiřt Bedřich Vilém, jehož buržoasní německé dějepiscectví obdivovalo a dosud obdivuje jako „Velkého kurfiřta“.

Snahy saského kurfiřta Jana Jiřího byly naproti tomu vzhledem ke Slezsku značně zdrženlivější, třebaže nikoli bez postranních sobeckých úmyslů. Neubližoval jim proto ani za mák, když Karel Marx svého času oba zmíněné potentáty — Bedřicha Viléma i Jana Jiřího — s oblibou ironicky nazýval „kurfiřtskými hafany“.¹³⁰ Vždyť oba kurfiřti sloužili v prvé řadě svým egoistickým dynastickým zájmům, nepřesahujícím zpravidla těsný rámeček úzkoprského partikularismu. Toto své sobectví dovedli oba kurfiřti jednou více, jinde opět méně obratně zamaskovávat frázemi o „drahé německé vlasti“, jejíž politickou váhu a sílu však pomáhali ve skutečnosti svými sobeckými činy vydatně podkopávat. A činy jsou tu rozhodující, nikoli slova.

Jestliže saský kurfiřt se vzhledem ke svým závazkům, plynoucím z drážďanského akordu a pražského míru, cítil vzhledem ke Slezsku morálně zavázán, pak tato jeho subjektivní snaha se musela posléze sklonit před logikou objektivního historického vývoje. Totiž historický vývojový proces prokázal svou neúprosnou a nepodplatitelnou objektivností v saském případě, že subjektivní — a třeba i poctivě míněná — snaha Jana Jiřího, dosáhnout restituce slezských poměrů k předbělohorskému stavu,

dostala se do nepřeklenutelného protikladu se základní linií saské politiky. A politika saského kurfiřta byla, jak známo, od konce 16. století ve vleku politiky císařské a místy byla víceméně jen jejím pouhým přívěškem. Tento faktor měl pak v poslední instanci nemalý význam právě při řešení slezské otázky mezi císařem a kurfiřtem, kde kurfiřt musel podlehnout císaři proto, že mu byl beztoho podržzen v celé své politické koncepci. Rozhodující objektivní skutečností musela zvitěžit nad kurfiřtovými subjektivními přáními a připravila mu posléze trpké zklamání.

V souvislosti s probíranou otázkou si však musíme být velmi dobře vědomi toho, že česká otázka, včetně slezského problému tvořila na mírovém kongresu vestfálském pouze nevelký zlomek celkové evropské problematiky, se spoustou spleťtých mocenských otázek, jež zajímaly převážnou část tehdejších evropských mocností, a jež se s úmornou důkladností probíraly při kongresovém jednání. Bylo by proto nespřávné, kdybychom chtěli naši otázku připisovat v rámci mírového kongresu úlohu větší nežli jí v tehdejších evropském měřítku skutečně připadla, třebaže pro naše národní dějiny měla tak dalekosáhlé důsledky.

Konečně pak při celkovém zhodnocení výsledků vestfálského míru pro naše národní dějiny nelze pominout mlčením, jak neblahý a přímo osudný vliv připadl v souvislosti s tím nezdařenému stavovskému povstání z let 1618—1620. V důsledku jeho nezdaru se totiž česká otázka stala po celých dalších 28 let trvání války více nebo méně záležitostí poměrně nepočtené privilegované vrstvy feudálních a měšťanských exulantů, kteří odchodem za hranice své vlasti přišli o nejvyšší významnou a cennou oporu. Ztratili totiž kontakt s masami vlastního lidu a nemohli se proto pak o ně ve svém úsilí za osvobození porobené vlasti v náležitě míře opřít. Z narušených příčin se pak česká otázka na mírovém kongresu vestfálském stala pouhou hříčkou v rukou válčících mocností a v poslední instanci byla dokonce obětována v podobě výkupného za dosažení míru, po němž již tak horoucně toužily dlouhou válkou deštěné a trýzněné lidové masy, jež vyvíjely na své vládnoucí třídy vytrvalý, ba až přímo zoufalý tlak, aby již konečně přistoupily k ukončení války a k uzavření míru. Tento mír byl však vykoupen mezi jiným i velkou obětí našeho lidu, nad kterým se pak nadlouho uzavřel úděsný chřtán reakčního režimu Temna.

Poznámky

¹ K širším souvislostem slezské otázky na začátku války třicetileté srv. příspěvek Jos. Polišensského, *Slezsko a válka třicetiletá (Česko-polský sborník vědeckých prací, uspořádal M. K. Udělka, Praha 1955, I, 311-334)* a srv. dále širěji pojatou stat. Wl. Czaplínského, *Szlachta, możnowładstwo i oficjalna polityka polska wobec Śląska pod koniec XVI i w pierwszej połowie XVII w.* (ve sborníku *Szkice z dziejów Śląska, II. vyd., Varšava 1955, t. I.*)

² Materiál k tomu srv. u Č. Zíbrta, *Bibliografie české historie IV, č. 8034—8081* a u R. Bemannanna, *Bibliographie der sächsischen Geschichte, Berlin—Lipsko 1918, I. 1, str. 262—264.* — Text drážďanského akordu otiskl H. Palm, *Acta publica. Verhandlungen u. Correspondenzen d. schles. Fürsten u. Stände, Jahrgang 1621, Vratislav 1875, str. 116—119* a další akta ke vzniku akordu viz tamtéž na str. 1—56 a 63—116. Srv. k tomu dále článek H. Palma, *Der Dresdner Accord, v Zeitschrift d. Ver. f. d. Gesch. u. Alter. Schlesiens* (nadále cit. zkratkou: ZVGAS) XIII, 151—192; srv. i A. Gindely, *Dějiny českého povstání léta 1618, Praha 1878, III, 310—331*; C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens, Gotha 1886, II, 185—193*; W. Długoborski—J. Gierowski—K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia do roku 1807, Varšava 1958, str. 355 ad.*

³ Ke složitému problému volebnosti nebo dědičnosti české koruny srv. můj článek *Die böhmischen Exulanten in Sachsen und der Westfälische Friedenskongress, v SPFFBU 1960, řada hist., č. 7, str. 243, pozn. 39.*

⁴ Text císařské ratifikace ze 17. 4. 1621 uvádí Palm, *Acta publica, str. 163—165*; srv. Gindely III, 328—331 a Grünhagen II, 189.

⁵ Srv. k tomu H. Palm, *Die Conjunction der hertzöge von Liegnitz, Brieg und Oels, so wie der Stadt und des Fürstentums Breslau mit den Kurfürsten von Sachsen und Brandeburg und der Krone Schweden in den Jahren 1633—1635*, v ZVGAS III, 227—368; srv. i Długoborski—Gierowski—Maleczyński, *Dzieje Wrocławia*, str. 360 ad.

⁶ Text recesu a zvl. čís. rezoluce k tomu otiskuje Palm v ZVGAS III, 357—365. K otázce tzv. bezprostředního panství českého krále ve Slezsku srv. B. Rieger—K. Kadlec, *Říšské dějiny rakouské*, Praha 1908, str. 132—133; J. Kapras, *Z dějin českého Slezska*, Opava 1922, str. 81 ad. a 88 ad. — V době pražského míru patřila k bezprostřednímu panství císařovu ve Slezsku knížectví: hlohovské, zaháňské, svídnicko-javorské, minstrberské a vratislavské (bez města Vratislavi!) — srv. Grünhagen II, 271.

⁷ H. Wutke, *Die Entwicklung der öffentlichen Verhältnisse Schlesiens, Lipsko 1843*, II, 68. a Palm v ZVGAS III, 337 ad.

⁸ K. G. Helbig, *Der Prager Friede (v Raumers Historisches Taschenbuch, Lipsko 1858, 3. Folge, Bd. 9) str. 587*.

⁹ Srv. Ed. Vehse, *Geschichte der Höfe des Hauses Sachsen, Hamburk 1854*, III, 124; dokonce i známý Valdštejnův odpůrce a nepřítel Švédů Jan Jiří Armin, jenž byl do té doby „duší“ saské zahraniční politiky, vystoupil na znamení protestu z kurfiřtových služeb a ve zvláštním pamětním spise (otiskl jej Helbig v cit. práci, str. 627—629) předhodil trpce Janu Jiřimu jeho zradu na evangelické věci a především na Slezsku — srv. G. Irmer, *Hans Georg von Armin, Lipsko 1894*, str. 312—321.

¹⁰ Srv. *Přehled československých dějin, maketa, Praha 1958*, I, 425.

¹¹ Srv. k tomu R. Kötzsche—H. Kretzschmar, *Sächsische Geschichte (Lipsko) 1935*, II, 44 ad.

¹² Hojný materiál přináší k tomu M. K. Londorp, *Acta publica, Frankfurt n. M. 1656*, IV, 785—943; sr. k tomu H. Brockhaus, *Der Kurfürstentag zu Nürnberg 1640 etc.*, Lipsko 1883; M. Koch, *Geschichte des Deutschen Reiches unter der Regierung Ferdinands III.*, Vídeň 1865, I, 185 ad.; A. Rezek, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III.*, Praha 1890, str. 256—259.

¹³ Uvedený argument pak císařští diplomaté opakovali na mírovém kongresu vestfálském do onrzení všem interventům, především švédským a evangelickým, kdykoli se u císařských přimlouvání za obnovení práv evangeliků v čís. dědičných zemích.

¹⁴ Dosud nejlepší bibliografický soupis k otázce míru vestfálského pořídil münsterský bibliotékař Hans Thiekötter, *Pacis Westphalicae Bibliotheca Germanica* (ve sborníku *Pax optima rerum*, vyd. Ernst Hövel, Regensburg—Münster 1948, str. 197—292) obsahující bezmála 1100 čísel. Rečený soupis doplňuje o nejnovější produkci z západoněmecký buržoasní historik Fritz Dickmann v rozsáhlé monografii *Der Westfälische Frieden, Münster 1959*, na str. 580—588, která je zároveň největším a nejzávažnějším dílem z poslední doby, věnovaným problémům míru vestfálského.

¹⁵ Název spisu je „Politisch unverfängliches Bedenken, warum das Exercitium der Augsburgischen Konfession den Städten dieser Fürstentümer (= Svidnice—Javor) zuzulassen“ a otiskuje jej G. Kluge, *Hymnographia Silesiacea, decas II, Vratislav 1757*, str. 209. — Czepko patřil k tzv. slezské básnické škole; jeho jméno svědčí o slovanském původu a znělo patrně Čepek nebo Čepka; jeho předkové pocházeli z Moravy (Šternberk) — srv. W. Milch v ZVGAS LXIII, 263 až 264.

¹⁶ Srv. F. J. Schmidt, *Geschichte der Stadt Schweidnitz, Svidnice 1848*, II, 116; H. Palm, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Literatur im 16. u. 17. Jh.*, Vratislav 1877, str. 261 ad.; Grünhagen II, 308; Palm v *Allgemeine Deutsche Biographie* IV, 671—672; V. Milch, *Beiträge zu der Familie von Czepko im 17. Jh.*, v ZVGAS LXIII, 262—280; též, *Quellen zur schlesischen Geschichte des 17. Jh.* aus Daniel Czepkos Werk, v ZVGAS LXVII, 46—84.

¹⁷ Český a ne vždy správný překlad obou prací pořídil E. Tonner pod málo vhodným názvem „Ondřeje z Habernfeldu vypravování o vojně české z roku 1617“ (sic!), Praha 1867, který je dnes již zastaralý a nevyhovuje.

¹⁸ Braniborská tajná rada rozhodla se vystoupit s požadavkem Krnovska již na zasedání 28. 6. 1645, jakmile se dověděla o tom, že Švédové a Francouzi 11. 6. 1645 předložili své mírové návrhy — viz O. Meinardus, *Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm (v Publikationen aus d. Preussischen Staatsarchiven, Lipsko 1893, sv. 55)*, Bd. III, 163. Braniborský kurfiřt dal hned téhož dne o tom vyhotovit písemnou rezoluci svým zástupcům v Osnabrücku, ve které sebevědomě označuje Krnovsko za „Unser Herzogthumb Jägerndorf“ — viz B. Erdmannsdorffer, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, Berlin 1864* až 1867, IV, 387.

¹⁹ Viz Isaak Volmar, *Diarium sive protocollum actorum publicorum Instrumenti pacis*

generalis Westphalicae (vydal je Adam Cortrejus v Corpus iuris publici, Lipsko 1710, t. IV, 5), str. 231; srv. Koch II, 136; J. Zuka, Slezské konfiakace, Praha 1916, str. 4—10. K otázce sporu o Krnovsko srv. Eláněk H. Schulze, Marggraf Johann Georg von Brandenburg und der Streit um Jägerndorf, Beuthen und Oderberg i. d. J. 1617—1624 v ZVGAS XXXII, 177—214.

²⁰ Erdmannsdörffer, Urkunden u. Aktenstücke IV, 377, 388, 424, 433 a 476; Meinardus, Protokolle u. Relationen III, 375, 385, 389, 431, 462, 471, 474, 476, 481, 498, 524, 539, 543, 544, 504 a 610; srv. i Grünhagen II, 305—306,

²¹ J. G. Meiern, Acta pacis Westphalicae publica oder Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte, Hannover 1734—1736, II, 181—204. Švédské územní požadavky se opíraly v jádře o instrukci kancléře Axela Oxenstierny z 20. 11. 1645, která švédským zástupcům na kongresu mezi jiným přikazovala, aby v rámci územních požadavků uvedli také Slezsko, avšak zároveň pamatovala i na jiný způsob řešení slezské otázky. Švédští zástupci měli totiž v krajním případě přivolit k odstoupení Slezska ve prospěch Braniborská a toto území mělo tak tvořit náhradu za braniborský neúspěch v nárocích na Pomorany — E. G. Geijer, Geschichte Schwedens, Hamburg 1836, III, 370—371; G. T. Odhner, Die Politik Schwedens im Westphälischen Friedenskongress und die Gründung der schwedischen Herrschaft in Deutschland, Gotha 1877, str. 108. Sr. i F. Dickmann, Der Westf. Frieden, str. 249 a 555.

²² Instrukce Ferdinanda III. z 5. 3. 1646 přikazuje jeho zástupcům na kongresu stroze: „Soviel aber Schlesien belanget, wäre ihnen (= Švédům) solches pure abzuschlagen“ — viz Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichshofkanzlei — Friedensakten (nadále cit. zkratkou: HHSAW, RK-FA), fasc. 51b, březen 1646, fol. 87v.; tato instrukce byla vyhotovena po usnesení tajné rady z 22. 2. 1646 (viz tamže, fasc. 52d, únor 1646, fol. 1—95 a viz zejména fol. 89), z něhož je výše citovaná věta instrukce doslovně převzata.

²³ Text švéds. mírového návrhu viz např. u Meierna I, 435—438. Požadavek obnovení zemí koruny české ke stavu z roku 1618 zdůraznili Švédové i ve výše uvedeném prohlášení z 7. 1. 1646.

²⁴ Négociations secrètes touchant la paix de Munster et d'Osnabruck etc., Haag 1724—1725, II, 2, str. 192. — Slezsko jako dočasnou záruku provedení míru chtěli Švédové také v srpnu 1647 (HHSAW, RK-FA, fasc. 54a, srpen—září 1647, fol. 126v.), což se pak prakticky nakonec také stalo, když švédská vojska vyklidila Slezsko spolu s Moravou až během roku 1650.

²⁵ O důležitosti Odry při spojení s baltickým pobřežím srv. např. instrukci polnímu maršálkovi Wranglovi z 17. 4. 1647 otištěnou u B. Dudíka, Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650, Vídeň 1879, str. 241 ad.

^{26a} Polsko a Braniborsko uzavřely sice se Švédskem příměří, avšak Švédové si nebyli jisti, zda obě země příměří skutečně do konce válečných událostí v Německu dodrží.

²⁶ Zvláštní vyslanec polského krále odevzdal již koncem listopadu 1643 cis. diplomatům dopis Vladislava IV., v němž je mimo jiné informoval, že se pokouší přemluvit Mazarina, aby upustil od spojeneckého svazku se Švédskem; kromě toho prohlásil, že by bylo nepřijatelné jak pro Polsko, tak i pro Dánsko, kdyby Švédům měly po válce trvale zůstat Pomorany — Meiern I, 66—67 a Négociations secrètes II, 2, str. 146.

²⁷ Viz králův latinský list z 29. 12. 1645 adresovaný cis. delegátům v Münsteru, v němž mezi jiným varoval, že nehodlá mlčet k tomu, kdyby Pomorany a Slezsko měly změnit své držitele — viz HHSAW, RK-FA, fasc. 52a, únor 1646, fol. 58—59; list otiskuje i C. W. Gärtner, Westphälische Friedens-Cantzley, Lipsko 1731—1738, VII, 235—237. Ke vztahu Polska a Braniborska v té době srv. Wl. Czaplínski, Polska a Prusy i Brandenburgia za Władysława IV, Vratislav 1947.

²⁸ K zástavě došlo za dosud nevyplacená věna dvěma manželkám (Anně a Konstancii) polského krále Zikmunda III. a první manželce Vladislava IV. Cecílii Renátě; zastavená území vyplatil teprve cis. Leopold I. v r. 1666 — srv. Grünhagen II, 298 a 351; Wl. Dziegel, Utrata księstw Opolskiego i Raciborskiego przez Ludwika Marję, Krakov 1936; Wl. Czaplínski, Władysław IV wobec wojny 30-letniej, Krakov 1937, str. 102. — Kromě toho polský král požádal benátského vyslance A. Contariniho, který působil na mírovém kongresu v úloze prostředníka (neutrál!), aby se ujal hájení polských zájmů na kongresu a Contarini souhlasil — Gärtner VIII, 121; Volmar, Diarium, str. 267 a 268, čís. 1040 a 1044; Odhner 143.

²⁹ Jak uvádí Vl. Kybal (Drobné spisy historické, Praha 1915, I, str. 64), „dobrá třetina vyšších důstojníků švédských byla českého původu“. Jejich významnou úlohu zdůrazňuje nejnověji také F. Dickmann, Der Westf. Frieden, str. 461, který uvádí, že Švédsko „fühlte lebhaft die Verpflichtung gegenüber den vielen böhmischen und österreichischen Exulanten, die seit Gustav Adolfs Tagen im schwedischen Heer dienten und der schwedischen Sache die grössten Dienste geleistet hatten“ (podtrhl B. Š.).

³⁰ Hlavní cis. delegát na kongresu a císařův první ministr Maximilián hrabě Trauttmansdorff oznamuje 12. 2. 1646 císaři z Münsteru, že švédský delegát J. A. Salvius mu sdělil, že „auf Schlesien wollen sie (= Švédové) quittiren und nichts darvon begehren“ (HHSAW, RK-FA, fasc. 50a, A-1646, fol. 31). V dalším listě z 19. 4. 1646 oznámil Trauttmansdorff císaři také formální prohlášení hlavního švédského delegáta Jana Oxenstierna, syna švédského kancléře: „Oxenstirn hat sich obligatorie heut erklärt, von Schlesien oder Ewer Kays. Majestät Landen nichts zu behalten, sondern formaliter renuociert“ (tamže, fol. 84). Ovšem švédská říšská rada ve Stockholmu ještě 5. června 1646 uvažovala o tom, že braniborský kurfiřt by mohl být za odstoupení Pomořan Švédsku odškodněn „Slezskem nebo jinou zemí“ (Svenska riksr. protokoll, Stockholm 1906, XI, 361) a o den později byl v radě vysloven požadavek, aby Slezsko bylo postoupeno Švédsku (tamže, str. 367); podobné názory byly vysloveny v téže radě ještě počátkem ledna 1647 (tamže, str. 545). Tyto skutečnosti napovídají, že švédské vládní kruhy považovaly Slezsko za případné platidlo za Pomořany ve prospěch Braniborska do té doby, dokud by pomořanská otázka nebyla v další fázi jednání vyřešena pomocí jiných územních kompenzací.

³¹ Otázka Pomořan byla pro Švédsko prvotním problémem při jeho záměru uchvátit pro sebe „dominium maris Baltici“. Vždyt výnos z tamních celních poplatků tvořil dobrou třetinu všech tehdejších švédských státních příjmů — Erdmannsdörffer, Urkunden u. Aktenstücke I, 10—11; Odhner 44; I. Andersson, Schwedische Geschichte, Mnichov 1950, str. 214. Od r. 1641 vynášely Pomořany Švédům ročně 120 000 říšských tolarů a 12 000 měric obilí (Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 387 ad.) — O polských zájmech při řešení otázky nadvlády na Baltickém moři srv. Wl. Czapliński, Polska a Bałtyk w latach 1632—1648. Dzieje floty i polityki morskiej. Vratislav 1952. Sr. dále referát téhož autora na XI. světovém kongresu historickém „Le problème baltique aux XVIe et XVIIe siècles“ (Rapports IV, 25—47) ve Stockholmu r. 1960.

³² K pomořanské otázce na mírovém kongresu vestfálském srv. G. Breucker, Die Abtretung Vorpommerns an Schweden und die Entschädigung Kurbrandenburgs (v Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte, Heft 8), Halle 1879; M. Bär, Die Politik Pommerns während des Dreissigjährigen Krieges, Lipsko 1896; Dickmann, Der Westf. Frieden, str. 304—316. — Na širší, obzvláště pak na východoevropské souvislosti při řešení problému Pomořan na mírovém kongresu, které západoevropskí historikové dosud ignorovali, poukázal nedávno B. F. Poršněv ve stati Švečija i Vestfálský mír (Skandinávskij sbornik, Tallin 1957, II, 93—136) a sr. k tomu mou zprávu v ČsČH 1960, str. 244. Sr. k tomu dále Poršněvův referát na XI. světovém kongresu historickém ve Stockholmu r. 1960: „Les rapports politiques de l'Europe Occidentale et de l'Europe Orientale à l'époque de la guerre de Trente ans“ (Rapports IV, 136—163), který pak vyšel ještě rusky ve Voprosech istorii 1960, č. 10, str. 56—75.

³³ HHSAW, RK-FA, fasc. 51a, březen 1646, fol. 9—10v. — V případě Krosna, jež Braniborsko mělo v zástavě od r. 1482 a dostalo je de facto do vlastnictví již od r. 1537 (sr. k tomu F. Berbig, Die Erwerbung des-Herzogtums Crossen durch die Hohenzollern, Krosno 1882), šlo o to, aby tato držba byla Braniborsku slavnostně potvrzena mírovou smlouvou, a to tím spíše, že kupř. Trauttmansdorff prohlásil franc. delegátovi na kongresu vévodovi z Longueville, že Hohenzollerni jsou v krosenském knížectví „pouze trpění“ — Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 433.

³⁴ Volmar, Diarium 289.

³⁵ Meiern III, 30 a 39. — Braniborský delegát Wittgenstein sdělil 5. 3. 1646 cis. zástupci hr. Lambergovi, že Braniborsko již dalo franc. vyslanci de la Thuillerie úplatků ve výši 50 000 říš. tol., aby získalo na svou stranu franc. diplomacii při řešení pomořanské otázky — HHSAW, RK-FA, fasc. 51a, březen 1646, fol. 12.

³⁶ HHSAW, RK-FA, fasc. 51a, srpen 1646, fol. 77.

³⁷ Tamže, prosinec 1646, fol. 11v.—12. — Hesensko-darmštatský zástupce Dr. J. Sinoldt, zvaný též Schütz, který vykonával na kongresu ve prospěch císařských cenné špiónážní služby, sdělil 8. 11. 1646 cis. diplomatům, že Švédové prý hodlají při dalších překážkách z braniborské strany při řešení pomořanské otázky vystoupit s dalšími územními požadavky ve Slezsku a uplatnit nárok na vestfálská biskupství (tamže, listopad 1646, fol. 10).

³⁸ HHSAW, RK-FA, fasc. 52a, září 1646, fol. 24, 88v.—89, 141—146; tamže, fasc. 51a, listopad 1646, fol. 42—43; viz i Meiern III, 773—776. Císařští však uvedené polské zákroky brali na lehkou váhu a ve své relaci císaři z Münsteru z 14. 9. 1646 si neušetřili uštěpačnou poznámku nad tím, že polský král Vladislav IV. si nadále podržel titul „Suecorum Rex“.

³⁹ Sr. k tomu K. G. Helbig, Die sächsisch-schwedischen Verhandlungen zu Kötzschenbroda und Eilenburg 1645 und 1646, v Archiv f. d. sächsische Geschichte, Lipsko 1867, Jg. V, 264—288.

⁴⁰ Sr. k tomu Hans Joachim Schreckenbach, Kursachsen auf dem Westfälischen Friedenskongress, Lipsko 1952, strojem psaná pozitivistická disertace založená jednostranně jen na archiv-

ních dokumentech a ignorující ve vlastním zpracování téměř zcela jak příslušné edice materiálů, tak i literaturu. Jde tu přímo o exemplární případ „archivního fetišismu“. Po faktografické stránce je však cenná, třebaže otázce naší emigrace, která měla potěšně nejsilnější zastoupení právě v Sasku a v době kongresu byla velmi aktivní (sr. k tomu mou práci citovanou výše v pozn. 3), nevnuje téměř žádné pozornosti. Uzkou závislost saské politiky na císařské však autor prokázal zcela bezpečně, třebaže neměl k dispozici příslušný materiál z HHSAW, RK-FA, mj. např. fasc. 54f, věnovaný speciálně jednání císaře se Saskem v posledních dvou letech války.

⁴¹ Schreckenbach, str. 28—37.

⁴² Sr. k tomu bližší v mém článku cit. výše v pozn. 3. — Je příznačné pro idealistickou koncepci Schreckenbachovu, že nechápe, do jaké míry zainteresovanost kurfiřtova na udržení Lužice určovala zaměření jeho politiky na mírovém kongresu, ale naopak zdůrazňuje, že kurfiřtovo jednání prý vyplývalo z tradiční jeho věrnosti k císaři a Říši a nemyslí prý při tom na svůj vlastní prospěch — sr. k tomu autorovy závěry na str. 102—108 a zejména pak str. 106.

⁴³ Takový závěr vyplývá zhruba mezi řádky i z citované Schreckenbachovy disertace, zejména na str. 102—108.

⁴⁴ Kurfiřtova hlavní instrukce z 3. 4. 1646 nařizovala saským delegátům, aby se u císařské delegace na kongresu zasazovali za to, aby ve Slezsku byly obnoveny všechny výsady a práva, jež tam svého času garantoval drážďanský akord — otiskl ji Gottfried August Arndt v Archiv der Sächsischen Geschichte, Lipsko 1785—1786, Bd. II—III, kde je otisknuta nejdůležitější kurfiřtova korespondence a jeho zástupci na mírovém kongresu, již např. Schreckenbach vůbec nepoužil, a kde je mnoho cenných dokumentů k našim dějinám, hlavně k úsilí naší emigrace a k činnosti slezské evangelické opozice. Na hlavní instrukci (viz Arndt, Archiv II, 74 ad.) a na její stanovisko ve slezských záležitostech upozorňoval pak kurfiřt Jan Jiří své zástupce na kongresu během další doby ještě několikrát, jako např. 18. 5., 30. 6., 19. 7., 19. 8., a 13. 9. 1646 i dále — viz Arndt II, 81, 101, 112—113, 119, 152 aj.

⁴⁵ Podobným způsobem se pak také argumentuje v obsáhlém pamětním spise slezských eveng. stavů k mírovému kongresu z r. 1647, o kterém dále bude řeč; otiskl jej Meiern V, 373 až 381.

⁴⁶ Císařův reskript se opíral ve věci zemí českých a Slezska v podstatě o starší dobrozdání komise císař. tajné rady z 13. 2. a zejména pak z 29. 6. až 1. 7. 1646, ve kterých bylo řečené otázky zevrubně probárány — viz HHSAW, RK-FA, fasc. 52d, únor 1646, fol. 1—70 a viz zejména fol. 61—62v.; květen—červenec 1646, fol. 15—54 a viz zejména fol. 39v.—40.

⁴⁷ Meiern III, 319—324; Volmar, Diarium 324, č. 1393. Saská intervence z 25. 7. 1646 týkala se sice zároveň i exulantů z Čech a Moravy, avšak těch jen velmi krátce a zběžně, kdežto hlavní váha jejich zároku byla nesporně věnována Slezsku. Naproti tomu třeba zdůraznit, že zájmy exulantů z Čech a Moravy na kongresu nejdůležitěji hájili Švédové a za jejich iniciativy až do jara 1648 i zástupci německých evangelických knížat, kteří za exulanty provedli u císařských delegátů během trvání kongresu opravdu vysoký počet interpelací a intervencí, o čemž zde nelze zevrubněji pojednat. Sr. níže pozn. 63.

⁴⁸ Sr. k tomu J. Pekař, Valdštejn 1630—1634, Praha 1933—1934, I, 233, 235, 330 a II, 367. — Není dále bez zajímavosti v této souvislosti připomenout, že od konce 16. stol. nabýval pro Sasko stále větší významu narůstající objem obchodu s východoevropskými kontinami a že jedna z jeho tepen vedla právě přes Slezsko, přes Vratislav (sr. k tomu H. Heller, Die Handelswege Inner-Deutschlands im 16., 17. u. 18. Jh. u. ihre Beziehungen zu Leipzig, v Neues Archiv f. sächsische Geschichte, Drážďany 1884, V, 1—72 a viz mapu v příloze uvedeného článku!). Není tudíž divu, že saský kurfiřt projevoval v době mírových jednání vestfálských i z výše zmíněných příčin tak živý zájem právě o Slezsko.

⁴⁹ Stručný životopisný medilón uvedeného knížete napsal J. Krebs v Allgemeine Deutsche Biographie VIII, 693—696.

⁵⁰ Meinardus, Protokolle III, 378, 384.

⁵¹ Od pražského míru bojovalo Braniborské jako císařův spojenec proti Švédům až do poloviny července 1641, kdy (tj. 14. 7.) bylo prinuceno uzavřít se Švédy příměří, ve kterém setrvalo prakticky až do konce třicetileté války (sr. R. Koser, Geschichte der brandenburgischen Politik bis zum Westfälischen Frieden von 1648, 2. vyd., Stuttgart—Berlin 1913, str. 485—486). Řešení otázky pomoránské bylo kromě jiného komplikováno i tím, že švédská vládní místa v té době rafinovaně vedla za nos braniborského kurfiřta vyhlídkou na sňatek s mladou královnou Kristínou — sr. k tomu R. Schulze, Dad Project der Vermählung Friedrich Wilhelms von Brandenburg mit Cristina von Schweden (Halle'sche Abhandlungen zur neueren Geschichte, H. 36), Halle 1898.

⁵² Volmar, Diarium 289, 291. — V březnu 1646 oznamoval branib. diplomat J. F. von Löben z Osnabrücku kurfiřtovi, že v některých kruzích na kongresu převládá mínění, že Braniborsko-

nemá žádného nároku na Krnovsko, protože to po smrti markrabího Jana Jiřího v podstatě opět „spadlo“ na českého krále. Bedřich Vilém se tím však nedal odradit a nařídil svým tajným radám, aby pátrali po archívech po vhodných dokumentech, pomocí kterých by bylo možno ještě důrazněji uplatňovat s braniborské strany nárok na Krnovsko — Meinardus, Protokolle III, 393, 400, 401.

⁵³ Viz k tomu kupř. reskript Ferdinanda III. z 2. 8. 1647 určený jeho diplomatům na kongres, v němž se co nejrozhodněji odmítají nároky Hohenzollernů na Krnovsko — HHSAW, RK-FA, fasc. 52b, 1647, fol. 53—56.

⁵⁴ Gärtner IX, 784—785.

⁵⁵ Meinardus, Protokolle III, 375. Bedřich Vilém uváděl Hlohovsko jako možnou náhradu za Krnovsko již v rezoluci z 28. 6. 1645 (Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 387—388), což svědčí o tom, že měl na Hlohovsko již delší dobu zásluk.

⁵⁶ Meinardus, Protokolle III, 385, 388—389.

⁵⁷ Tamže, str. 426—434.

⁵⁸ Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 458; sr. Dickmann, str. 309. Ovšem brzy nato dostali franc. delegáti z Paříže důtku, že nemají v žádném případě podporovat další sekularizaci církevního majetku a v tomto smyslu pak franc. diplomaté na kongresu dále také postupovali — Meinardus, Protokolle III, 481. — Třeba také v této souvislosti upozornit, že franc. politika vykonávala přiměřeným „temperováním“ válečných subsidií určených Švédsku nemalý nátlak na švédskou politiku v Německu. Nezávadka dovedla Mazarinova politika zabránit v rozhodných momentech války tomu, aby švédská vojska nemohla v náležitě míře využít dosažených vítězství v Německu, a aby švédská politika se nemohla prakticky vymanit z francouzského vlivu, aby dále švédská vojska nedosáhla úplného a rozhodného vítězství nad císařem a aby pak v důsledku toho neperostli Švédové Mazarinovým záměrům přes hlavu. Proto franc. politika přispěla ve svých objektivních důsledcích též nemálo ke zmaru nadějí českých exulantů.

⁵⁹ Meinardus, Protokolle III, 462, 474.

⁶⁰ Tamtéž, str. 476 a Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 454, 464.

⁶¹ Meinardus III, 542—544.

⁶² „Mitleidung müsstes zu Brandenburg geleet werden, wenn man von Schlesien etwas bekäme“, tak skeptická slova čteme v protokole branib. tajné rady — Meinardus III, 477.

⁶³ Není zde místa k tomu dokumentovat tuto švédskou činnost ve prospěch naší emigrace a jak dovedla přimět i německé evangeliky k podpoře své politiky. Podrobně o tom jedná má rukopisná práce „Česká a slezská otázka na mírovém kongresu vestfálském 1643—1648“ z roku 1949, kterou v dohledné době po přiměřeném doplnění a upravení nachystám do tisku.

⁶⁴ Příčiny toho byly již objasněny výše v textu.

⁶⁵ Volmar, Diarium 342, č. 1376; Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 443, 448, 455—456. — O stejném švédském záměru informoval ještě císařské 24. 9. 1646 benátský vyslanec Contarini — Volmar, Diarium 352.

⁶⁶ Volmar, Diarium 369.

⁶⁷ Meinardus III, 594.

⁶⁸ Volmar, Diarium 377. Zmíněná scéna musela působit na cis. diplomaty trapně, ježto dobře věděli o braniborských požadavcích. Kupř. Trauttmansdorff si již 25. 9. 1646 stěžoval říš. místokancléři hr. Kurzovi právě na Braniborsko, že žádá na císaři Hlohovsko a Zaháňsko a dále, že Francie se Švédskem tomu přejí — HHSAW, RK-FA, fasc. 50a, B-1646, fol. 206.

⁶⁹ Dějiny diplomacie, hl. red. V. P. Potěmkin, Praha 1949, III, 507.

⁷⁰ Její text u Meierna IV, 309—311; sr. Poršněv, Švecojia i Vestfalskij mir, str. 130—136; Dickmann, str. 314—316.

⁷¹ Erdmannsdörffer, Urkunden IV, 554, 556—565.

⁷² Týž, I, 613, 657—688; sr. i Dickmann str. 429.

⁷³ Sr. k tomu Dickmann str. 453—454 a Schreckenbach str. 75—76.

⁷⁴ Plán otiskán v L. v. Rankes sämtliche Werke, Lipsko 1874, sv. 25. Analekten, str. 518—522, pod názvem „Entwurf des Grossen Kurfürsten zur Erwerbung von Schlesien“, který klade do r. 1670/71

⁷⁵ Braniborští tajní radové shledávali Hlohovsko jako velmi výnosné území. Protokol z 26. 6. 1646 k tomu zjišťuje: „Wäre ein ziemliches drans zu ziehen, Schwiebus uf 73 000 Thaler in der Schatzung: wolten 20 von 1000 geben. Andere an 452 000 Thaler an Domainen eben“ — Meinardus, Protokolle III, 498. V zápise není ani slůvka o potřebě ochránit snad evangelické náboženství na Hlohovsku, ale nacházíme tam jen velmi reálné záznamy o tom, kolik peněz by to které území branib. kurfiřtovi vyneslo.

⁷⁶ Meiern V, 379 a sr. Grünhagen II, 308.

⁷⁷ Jak velice saského kurfiřta řeči o zradě Slezanů mrzely, o tom svědčí vývody jeho hlavní instrukce z 3. 4. 1646 — Arndt, Archiv II, 74—75.

⁷⁸ Její text u Arndta II, 131—133 a k tomu je připojena na str. 133—136 další petice (bez data!), která je očividně dodatkem k první; lze tudíž obě petice posuzovat jako jeden celek.

⁷⁹ Podle údajů F. Minsberga (*Geschichte der Stadt und Festung Glogow, Hlohov 1853, II, 95*) bylo v městě Hlohové r. 1638 pouhých 122 usedlíků, proti někdejší 2500, takže údaje v petici nejsou nijak přehnané. Hlohovští řemeslníci, zejména soukeníci, emigrovali na Poznaňsko a usadili se pak trvale ve Wschově (sr. W. Schober, *Die Fraustädter Neubürger aus Schlesien, v ZVGAS 1939/73, str. 217—247*). Protireformační teror ve Slezsku měl za třicetileté války i tu za následek hromadný útěk obyvatel z tzv. dědičných knížectví, který v nemalé míře směřoval i na Poznaňsko, kde mohla vzniknout v důsledku toho nová města a vesnice, jako např. r. 1632 Rawicz, r. 1638 Bojanowo, r. 1644 Zaborowo (sr. k tomu ZVGAS XIV, 508) a dále r. 1645 vznikl Schlichtingsheim, dnešní Szlichtyngowa v Polsku. Jméno dostala poslední obec po zakladateli Janu Jiřím šlechtici Schlichtingovi, původem z Německa, který se však trvale usadil v Polsku. Působil na Poznaňsku jako vrchní sudí wschovské oblasti, kde bylo usazeno mnoho exulantů ze Slezska. Schlichting se ujal svých evangelických souvěrců ze Slezska již r. 1630, kdy v jejich prospěch provedl celkem marný zákrok u císaře (sr. Grünhagen II, 308 a sr. i novější práci J. G. Überfelda, již uvádí Loewe v *Bibliographie d. schles. Geschichte, str. 269, č. 3538*). Vylidňování slezských měst za války bylo tehdy obecným jevem — sr. k tomu např. Długoborski—Gierowski—Maleczyński, *Dziejje Wrocławia, str. 343 ad.*

⁸⁰ Arndt, Archiv III, 92.

⁸¹ Text rezoluce z 4. 8. 1646 viz u Arndta II, 136—137; Jan Jiří pak opis uvedeně rezoluce zaslal svým zástupcům na kongres 9. 8. 1646.

⁸² Meinardus III, 539, 544 a sr. Grünhagen II, 308.

⁸³ Arndt II, 129—138.

⁸⁴ HHSAW, RK-FA, fasc. 52a, říjen 1646, fol. 32; Volmar, *Diarium 367*. — Císařští se však o hlohovské stížnosti dověděli i jinou cestou. Tajný rada saského kurfiřta von Metsch napsal totiž 1. 8. 1646 o uvedené akci Hlohovských tajnému radovi a místokancléři bavorského kurfiřta Bartoloměji Richelovi. Metsch se při tom velmi rozhořčil nad tím, že katolický útišak na Hlohovsku a Zaháňsku je tak hrozný, že tam dokonce dohání lidi až k sebevraždám. Metsch přiložil opis hlohovsko-zaháňské stížnosti a vyslovil naději že Richel vysloví „neben vielen aufrichtig und trewen catholischen Patrioten“ s tak drsným postupem nesouhlas. Richel nato o celém případě zevrubně informoval císaře listem z 24. 8. 1646 a císař. tajná rada jej pak probrala na svém zasedání 5. 9. 1646 — viz HHSAW, RK-FA, fasc. 52d, září—prosinec 1646, fol. 13. v.—14v.

⁸⁵ Dovídáme se o tom z dalšího podání hlohovsko-zaháňského saskému kurfiřtovi z 23. 3. 1647 — viz Arndt III, 92—93.

⁸⁶ Grünhagen II, 308. O tom, jak nevybávanými metodami dovedla již tehdy pracovat diplomacie (nástrahy, úkladné vraždy atp.), sr. pojednání S. D. Skazkina, *Všeobecná charakteristika diplomacie a diplomatických orgánů v 16.—18. století* (v *Dějinnách diplomacie, Praha 1948, I, 115—125*).

⁸⁷ Jistou výjimku tu tvořila výše již uvedená petice knížete Jiřího Rudolfa z počátku roku 1646, která obsahovala alespoň stručnou prosbu ve jménu Slezska celého.

⁸⁸ Jeho text uvádí *Theatrum Europaeum, Frankfurt n. M. 1651, V, str. 1118—1123; M. A. Londorp, Acta publica, Frankfurt n. M. 1668, VI, 61—66 a Meiern V, 373—381.*

⁸⁹ Otázka datování je problematická proto, že žádná z edic neuvádí o dokumentu řádnou datovací formuli. *Theatrum*, jež je časově slezskému memoriálu nejbližší, otisklo jej za události datovanou 12. červencem 1646 aniž však uvedlo jeho přesné datum. Londorp zase náš dokument otiskuje za zprávou z 24. srpna 1646. *Theatrum* i Londorp, kteří byli události nejbližší, tak nepřímou kladou vznik dokumentu do konce léta 1646. Kdežto Meiern, který měl od vlastní události odstup téměř 90 let, zařadil dokument do roku 1647 a bez jakéhokoli udání důvodů jej prostě přiřadil k zářijovému podání českých exulantů z r. 1647 (jeho text u Meierna V, 369—373). Zdá se, že Meierna k tomuto datování vedla okolnost, že slezský pamětní spis vyšel později tiskem, a to patrně v r. 1647. Proto Meiern asi slezský memoriál přiřadil mechanicky k českému exulantskému podání ze září 1647. Vzhledem k tomu, že z vnitřní kritiky jasně vyplývá, že slezský memoriál chtěl být odpovědí na dupliku císař. delegátů z 1. května 1646 (její text viz např. u Meierna III, 54—66) a jelikož v podání hlohovských evangeliků k saskému a branib. kurfiřtovi není ještě zmínky o připravovaném celkovém memoriálu, a protože třeba předpokládat účast Hlohovských (být i v emigraci!) na vzniku uvedeného pamětního spisu (svědčí o tom detailní znalosti hlohovských poměrů ve slezském pamětním spisu!), domnívám se, že mohl nejdříve vzniknout někdy ke konci léta anebo začátkem podzimu 1646. Později nevznikl

patrně proto, že aktuálnost císařské dupliky z 1. 5. 1646 neměla dlouhého trvání a bylo třeba proto jednat rychle a pohotově.

⁹⁰ O významu Majestátu pro Slezsko sr. P. Konrad, *Der schlesische Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II.*, Vratislav 1909; Grünhagen II, 127 ad.

⁹¹ Slezští stavové protestovali proti uvedené koncepci již na sněmu řezenském 1640/41 — viz Arndt, *Archiv III*, 56.

⁹² V podobném duchu argumentoval proti císařskému pojetí též saský kurfiřt Jan Jiří při jednání o pražský mír — *Thestrum Europaeum III*, 486; *Londorp, Acta publica IV*, 471.

⁹³ Grünhagen II, 307—308 a poznámky k těmž dílu na str. 36, „S. 38, Z. 7“; z citátu uvedeného autorem na str. 307 lze bezpečně zjistit, že jde o výše zmíněný slezský pamětní spis, o jehož plném rozsahu a širších souvislostech nebylo však Grünhagenovi nic bližšího známo.

⁹⁴ Arndt II, 112—113.

⁹⁵ Volmar, *Diarium 367*. Uvedené prohlášení císařských bylo učiněno zcela v duchu reskriptu Ferdinanda III. daného z Prešpurku 16. 10. 1646 a adresovaného Trauttmansdorffovi; řešený reskript se poměrně velmi obšírně obírá slezskou otázkou a je to nejširší vyjádření císařova stanoviska k uvedené otázce v době trvání mírového kongresu vůbec — viz HHSAW, RK-FA, fasc. 50c, duben—prosinec 1646, fol. 121—124.

⁹⁶ Arndt, *Archiv III*, 75—76 a 80.

⁹⁷ Text petice viz u Arndta III, 57—60. Jiří Rudolf se obrátil již začátkem roku 1646 jménem lehnického a březského knížectví k braniborskému kurfiřtovi s podobnou peticí (viz o tom bližší výše v textu!).

⁹⁸ Narážka na to se objevuje v kurfiřtově průvodním listě, jímž posílá petici svým diplomatům na kongres — viz Arndt III, 54.

⁹⁹ Katolické prohlášení otiskl Meiern III, 435—442.

¹⁰⁰ Kurfiřt totiž v reskriptu z 7. 2. 1647 vyslovil názor, že ze všech dosavadních zpráv z kongresu nabyt dojmu, že Trauttmansdorff nemíní uprát právo na svobodné vyznávání evangelického náboženství knížatům v Lehnici, Břehu, Olešnici, Minstrberku a v městě Vratislavi. Proto považuje kurfiřt lehnicko-březskou petici za předčasnou. V tom se Jan Jiří nemýlil, jelikož Ferdinand III. v takovém smyslu o Slezsku psal 22. 12. 1646 svým diplomatům do Münsteru — viz HHSAW, RK-FA, fasc. 52b, prosinec 1646, fol. 108—112.

¹⁰¹ Viz jeho reskript u Arndta III, 50—57.

¹⁰² Její text tamtéž, str. 91—96.

¹⁰³ Reskript z 12. 4. 1647 viz tamtéž, str. 90—91.

¹⁰⁴ Meinardus III, 677—678.

¹⁰⁵ Meinardus III, 690 a IV, 37.

¹⁰⁶ Arndt III, 116—119. Z uvedeného je zase dobře patrné, jak velice kurfiřtovi záleželo na tom, aby smysl ze svého štítu hanbu, která na něm uvázala po pražském míru za zradu slezských protestantů.

¹⁰⁷ Viz o tom relaci v HHSAW, RK-FA, fasc. 53b, květen—červen 1647, fol. 142—143v.

¹⁰⁸ Jejich petici z 25. 5. 1647 otiskl Arndt III, 166—168.

¹⁰⁹ Zástava obou knížectví trvala však jen do r. 1666 — sr. k tomu výše pozn. 28.

¹¹⁰ Arndt III 161—165.

¹¹¹ Tamže, str. 147.

¹¹² Tamže, str. 161.

¹¹³ Písemné znění prohlášení doručeného saským zástupců od cis. diplomatů otiskl Arndt III, 179—180 a viz též Meiern IV, 681.

^{113a} Viz HHSAW, RK-FA, fasc. 54 f, fol. 450—457. Císař si dal k této věci vypracovat dobrozdání od české dvorské kanceláře, jež kromě jiného též zdůrazňovalo, že saskému vyslanci v Praze byly již r. 1638 vyvráceny všechny kurfiřtovy argumenty o domnělé závaznosti dráždanského akordu. Již tehdy bylo zdůrazněno, že slezští stavové se poté provinili vzpourou proti císaři, kterou se připravili o výhodu akordu a byli proto po zásluze potrestáni v pražském míru. Saský kurfiřt nemá prý tudíž vůči slezským stavům žádné závazky, ježto dráždanský akord z r. 1621 je neplatný (viz tamže, fol. 454—457). Opis kurfiřtova listu císaři datovaného z Dráždan 5./15. srpna 1647 viz tamtéž, fol. 450—451.

¹¹⁴ Viz artikul V, § 38—40 mírové smlouvy osnabrúcké, např. u K. Zeumera, *Quellensammlung zur Geschichte der Deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit*, Tübingen 1913, str. 411 (= latinský text) nebo F. A. Six, *Der Westfälische Friede*, Berlín 1942, str. 54—55 (= němec. překlad).

¹¹⁵ Možno říci, že kurfiřt se od Trauttmansdorffova odchodu z kongresu již ani přlíši za Slezsko neexponoval a v dalším období se omezil jen na několik málo formálních a okrajových dotazů,

jako např. počátkem ledna 1648 (Meiern IV, 1015) a v polovině února 1648 (HHSAW, RK-FA, fasc. 55a, únor 1648, fol. 66 a fasc. 54f, fol. 253—281, 332—337, 400—401 a 575—582), kterým však chyběl patriční důraz.

¹¹⁶ Sr. k tomu bližší v mém článku citovaném výše v pozn. 3.

¹¹⁷ Sr. výše pozn. 29.

¹¹⁸ Viz k tomu kupř. švédskou intervenci z 28. 3. 1648 — HHSAW, RK-FA, fasc. 55a, březen 1648, fol. 137—141 a zejména viz fol. 141.

¹¹⁹ Po stránce faktografické přináší ke vzniku a průběhu rozporů mezi oběma tábory na stockholmském dvoře řadu cenného materiálu W. H. Grauert, Christina Königin von Schweden und ihr Hof, Bonn 1837, I, 142 ad., 213 ad. — Jde tu v jádře o rozpory dvou feudálních dvorských skupin, z nichž jedna byla vedena mladou královnou Kristinou a druhá kanceléřem Axelem Oxenstiernou. Královna usilovala o nastolení absolutismu po franc. vzoru a o rychlé skončení války za celkem umírněných podmínek. Naproti tomu Oxenstierna byl zastáncem vlády aristokratické oligarchie, jak se vytvořila ve Švédsku po smrti Gustava Adolfa, a byl zároveň stoupencem ostrého válečného kursu. Oxenstierna byl také hlavní nadějí snah českých exulantů, jichž se horlivě zastával. Avšak právě v rozhodujícím období války jeho mocenské postavení na stockholmském dvoře citelně pokleslo, což pak mělo i nepřijemný reflex na naděje našich exulantů.

¹²⁰ Sr. k tomu A. S. Kan, Antifeodálně vystupující švédského křesťanstva v XVII veke (1620—1650gg), ve sborníku Srednie veka, Moskva 1955, VI, 228—253. Rostoucímu tlaku od lidových mas byla zejména v posledním roce trvání třicetileté války vystavena i vláda Mazarinova ve Francii, která musela pak zanedlouho zdvorovat vážnému povstání tzv. frondy — sr. k tomu E. H. Kossman, La Fronde, Leiden 1954.

¹²¹ Cituje K. T. Heigel, Das westfälische Friedenswerk, v Zeitschrift für Geschichte und Politik, Stuttgart 1888, roč. V, str. 414.

¹²² Sr. k tomu výše pozn. 63.

¹²³ Kaligrafický text opisu dohody viz v HHSAW, RK-FA, fasc. 55a, duben 1648, fol. 80—83; její text otiskuje Meiern V, 538—540 a Négociations secrètes IV, 497—501.

¹²⁴ Viz Instrumentum Pacis Osnabrug., art. V, § 38—40 a sr. výše pozn. 114.

¹²⁵ J. G. Meiern, Acta pacis executionis publica etc., Hannover-Tübingen 1734—1736, I, 538—539 a sr. i C. Grünhagen—J. Krebs v ZVGAS XX, 334.

¹²⁶ G. A. Škalský, Z dějin české emigrace 18. století, Chotěboř 1911, I, 44.

¹²⁷ Leták otiskl Škalský v Jahrbuch d. Ges. f. d. Gesch. Protestantismus in Österreich XXVI/1905, str. 106—109.

¹²⁸ Škalský, Z dějin čes. emigrace, str. 50 a J. Obršlík v ČMM 1952, str. 148—154.

¹²⁹ Škalský, str. 47 a sr. k tomu J. Goll, Der Vertrag von Altranstaed, (v Abhandlungen d. k. Böhm. Gesellschaft d. Wissenschaften, VI. Folge, Bd. 10), Praha 1879. Altranštetská smlouva měla velký ohlas i v českých zemích mezi tamními porobeným poddaným lidem. Tajní evangelici z Litoměřicka odeslali jménem 7000 svých druhů petici ke Karlovi XII., aby se jich ujal (Škalský, 48—49). — Není bez zajímavosti, že těšínským mírem z r. 1779 bylo garantem vestfálského míru uznáno také Rusko, proti čemuž pak v pozdějších letech, hlavně 1791—1798, vznikla v Německu početná polemická literatura, které Rusku řešené právo upírala; její soupis uvádí H. Thiekötter v Pacis Westphalicae Bibliotheca Germanica, č. 598—603.

¹³⁰ Viz Marx—Engels—Lenin—Štalin, Zur deutschen Geschichte, Berlín 1953, I, 471, 475, 476 aj.

Резюме

СИЛЕЗСКИЙ ВОПРОС НА ВЕСТФАЛЬСКОМ МИРНОМ КОНГРЕССЕ 1643—1648

На основании венского архивного материала и многочисленных публикаций автор путем разбора дипломатической деятельности тогдашних заинтересованных европейских держав показывает нам причины того, почему силезский вопрос был на мирном вестфальском конгрессе в конце концов решен благоприятнее, чем проблема Чехии и Моравии. Кроме шведской, французской, польской дипломатии силезская проблема была также в центре интересов в первую очередь курфюрстов Саксонии и Бранденбурга, стремлениям которых в статье больше всего уделено внимания. В интересных и впечатлительных петициях силезские евангелические сословия просили этих курфюрстов о помощи и поддержке на мирном конгрессе. Но конкретную помощь здесь оказала

только Саксония. Для Силезии было очень опасно усилие бранденбургского курфюрста Фридриха Вилема, стремившегося получить всю Силезию или хотя бы большую ее часть путем обмена за часть Померании, и не оставившего этого и после заключения вестфальского мира. В результате этого он стал предшественником Фридриха II, который осуществил в 18 веке захват большей части силезской территории. Саксонский курфюрст Ян Иржи (Ян Георгий) в результате того, что он был полностью во власти императорской политики — это была саксонская традиция уже с конца 16 века — не мог провести на мирном конгрессе против решительного отпора императора Фердинанда III обновление отношений в Силезии в соответствии с так называемым дрезденским аккордом 1621 г., составленным когда-то курфюрстом. Под давлением Швеции и немецких евангелических князей император был вынужден в вопросе о Силезии до некоторой степени отойти от условий, установленных пражским миром 1635 г. и дать в вестфальском мире Силезии несколько большие уступки. Именно ценой этих уступок в Силезии Габсбургам в конечном итоге вестфальским миром удалось сохранить свободные руки в остальных подвластных землях, прежде всего в Чехии и в Моравии, которые стали жертвой реакционного и террористического режима Темного времени.

Zusammenfassung

DIE SCHLESISCHE FRAGE AUF DEM WESTFÄLISCHEN FRIEDENSKONGRESS 1648—1648

Auf Grund Wiener Archivmaterialien und zahlreicher Publikationen beleuchtet der Verfasser durch eine Analyse der diplomatischen Betätigung der damals interessierten europäischen Mächte die Ursachen, warum das Problem Schlesiens auf dem Westfälischen Friedenskongress zu guter Letzt günstiger, als jenes von Böhmen und Mähren gelöst wurde. Ausser der schwedischen, französischen und polnischen Diplomatie hatten in erster Reihe an der Lösung der schlesischen Frage ein grosses Interesse die Kurfürsten von Sachsen und von Brandenburg, deren Bestrebungen hier zugleich die meiste Aufmerksamkeit gewidmet wird. Beide Kurfürsten wurden durch eine ganze Reihe interessanter und rührender Petitionen schlesischer Protestanten um Unterstützung und Hilfe auf dem Friedenskongress angefleht. Eine konkrete Hilfe leistete jedoch in jener Beziehung lediglich Kursachsen, nicht Kurbrandenburg. Für Schlesien zeigte sich am gefährlichsten das Bestreben des brandenburgischen Kurfürsten Friedrich Wilhelm, der überaus ernst den Gedanken verfolgte, ganz Schlesien, bzw. dessen beträchtliche Teile, im Zuge des bekannten Streites um Pommern mit den Schweden, an sich zu reissen. Friedrich Wilhelm gab seine Schlesien betreffenden Pläne nicht einmal nach dem Abschluss des Westfälischen Friedens auf und wurde somit zum Vorgänger Friedrichs II., der erst im 18. Jhd. eigentlich dessen Pläne verwirklichte, indem er den grössten Teil Schlesiens für die Hohenzollern raubte. Der Kurfürst von Sachsen Johann Georg vermochte gegen den entschlossenen Widerstand des Kaisers nicht mehr die Wiederherstellung der alten schlesischen Freiheiten auf Grund des durch den Kurfürsten selbst signierten Dresdner Akkords von 1621 durchzusetzen und zwar darum, da die kursächsische Politik sich seit Ende des 16. Jhds. dauernd in Schlepptau der kaiserlichen Politik befand. Unter dem Druck der Schweden und der deutschen evangelischen Fürsten wurde der Kaiser schliesslich in Bezug auf Schlesien gezwungen, wenigstens teilweise in den diesbezüglichen durch den Prager Frieden von 1635 festgesetzten Bedingungen nachzugeben und Schlesien im Westfälischen Frieden ein wenig grössere Zugeständnisse zu machen. Und eben um den Preis gesagter Zugeständnisse zugunsten Schlesiens gelang es letzten Endes den Habsburgern, durch den Westfälischen Frieden in den übrigen Erbländern, vor allem jedoch in Böhmen und Mähren, freie Hand zu bekommen, die dann infolgedessen dem reaktionären und terroristischen Regime des Zeitalters der Finsternis zum Opfer fielen.